

РЕЗИОМЕТА НА НАУЧНИТЕ ТРУДОВЕ НА ДР. ЖАНА ХРИСТОВА ПЕНЧЕВА

Показател 3. Пенчева, Жана. Между греха и наказанието : Дидактични теми от българската християнска монументална живопис. София : Св. Георги Победоносец, 2020. 204 с. ISBN 978-619-7283-20-4

Предложеното изследване е изградено основно върху проучвания на култови православни паметници на територията на Югозападна България с паралели от цялата българска етническа диаспора. Основна цел на изследването е разкриване на моралната характеристика на българите на базата на традиционните религиозни възгледи, продължаващи да са водещ критерий за нравственост в обществото. Проучването акцентира на един актуален проблем за човека в християнската религия – греха, опитите да бъде преодолян и наказанията на нарушителите. В българските визуални изкуства през Възраждането се налагат редица морализаторски сюжети, които църковната институция използва, за да поддържа нравствеността на православно население. Изследването цели да проследи развитието на визуалните дидактични сцени, като част от религиозните и културно-просветните функции на църковната институция. На следващо място - да разгледа спецификата на греховете, тяхното преодоляване и наказанията с вечни мъки в Ада на всички християни, които са се отказали да се покаят и да преодолеят волните или неволните грехове.

В хронологически аспект изследването обхваща развитието на църковното изкуство и преди всичко на монументалната живопис през възрожденската епоха, която в разглеждания регион продължава до Балканската война от 1912 г. Монографията включва паметници от територията на Югозападна България – 37 църкви и 3 манастира, както и редица паметници от други райони на българската територия.

Предложената основна структура на труда съдържа: Увод, три глави, Заключение, Библиография и албумна част от 150 образци от различни паметници, в голямата си част непознати за науката, а други интерпретирани по нов начин в съответствие с поставените цели. Тази структура дава максимална възможност за проследяване на механизмите на осъществяването на промени, които настъпват през разглеждания период в българското изкуство и конкретно при дидактическите сцени и композиции.

В първа глава: **Православни храмове в Югозападна България** се анализират стенописи, свързани с дидактическата тематика в иконографската програма на православните храмове. Изграждането на православни храмове в региона на Югозападна България следва традицията и механизмите, характерни за цялата българска етническа територия. От направения преглед на храмовете може да се заключи, че в средата на XIX век са построени и функционират голяма част от култовите сгради в региона, което е условие за един нормален религиозен живот. По своя архитектурен тип изградените православни храмове са два вида – малки еднокорабни и едноабсидни църкви и големи трикорабни псевдобазилики. За региона на югозападните български земи се налага като господстващ тип трикорабната псевдобазилика, разширена с притвори (нартекси) и открити галерии. Този архитектурен тип до голяма степен определя иконографските програми на монументалната украса в тях, където са разполагани голяма част от сцените с дидактическа тематика. В разглеждания регион се разпространяват *Страшния съд* и нововъведените през Възраждането дидактически сцени: *Мъченията на грешниците в Ада*, *Праведното и неправедното изповедание*, *При врачката за лек*, сцени от *Апокалипсиса*, *Смъртта на праведника* и *Смъртта на грешника*, *Притчата за богатия и бедния Лазар*, *Арх. Михаил взема душата на богатия*, *Колелото на живота*

и др. Те са интерпретирани в периода от втората половина на XIX и началото на XX век, когато тяхната иконография е наложена в големите православни центрове, а в разглеждания регион от представителите на Банската художествена школа, особено късните зографи Михалко Голев и Димитър Сирлещов, фамилията Минови, зографите от Мелнишкото художествено средище (Лазар Аргиров, Андон). Отделните представители на Дебърската и Самоковската художествени школи играят определяща роля за тяхното разпространение в региона. Изследването показва, че част от сюжетите остават в притворите, емпориите и откритите галерии, но други навлизат в пространството на наоса.

Анализът на религиозното изкуство в югозападните български земи запазва една специфика, която се обуславя от различни фактори. От една страна региона се развива далеч от центровете, налагащи канонични иконографски програми, а от друга - от налагащата се светска култура, която е свързана с намаляване на религиозността на българския народ и интереса към църковния живот. В този регион, поради нерешените национални проблеми и запазването на църковната институция като етноразграничителен народностен елемент, се дава възможност за специфично развитие на интериорната декорация на храмовете.

Във втора глава: **„Греховният живот в българската християнска монументална живопис“** се анализира падението на вярващия християнин - от греха към наказанието при *Второто пришествие*. Тези търсения са част от композицията *Страшния съд* и на появилите се през възрожденската епоха: *Праведно и неправедно изповедание*, *При врачката за лек*, *Смъртта на Праведника* и *Смъртта на Грешника*, *Арх. Михаил взема душата на богатия*. Посочените сюжети участват в иконографския репертоар на редица храмове в Югозападна България през XIX и началото на XX век.

Предложените визуални интерпретации на греховете на християните налагат извода, че това е една от най-популярните теми през възрожденската епоха в българската живопис. От началото на XIX век първоначално тези сюжети намират място, като елементи, в композицията *Страшния съд*. Представителите на художествените школи обръщат все по-голямо внимание на *Съда на душите* на починалите християни. Божията ръка с везната се превръща в неотменна част от композицията и се разполага в нейния център. В нея се интерпретира борбата между силите на Доброто, в лицето на архангелите Михаил и Гавриил, и на Злото, представено от различни дяволи, за наклоняване на везните към Рая или Ада. Застаналите полуголи души ужасено чакат присъдата на Господ и последна закрила и надежда виждат в лицето на арх. Михаил, изправил се срещу многобройните демонични сили. Да не забравяме наложилния се оптимистичен детайл – лекото наклонение на везната към Рая, в интерпретациите на част от представителите на Самоковската художествена школа.

Запазените визуални образци илюстрират и друг основен елемент от композицията *Страшния съд*, а именно отвеждането на душите на грешниците към Огнената река и Ада. Първоначално интерпретациите представят образа на прокълнатите обобщено – те са нарисувани като голяма група от хора, които вървят към зловещата паст, вързани със солидна желязна верига и подкарвани от двама или повече дяволи. Постепенно, в началото на XIX век във визуализацията започва процес на персонификация на грешниците, които се отделят в няколко групи като над всеки грешник се изписва неговия грях, за да служи за назидание на всички вярващи, които влизат в храма. Индивидуализацията на греха и впоследствие на неговото наказание е характерна черта на възрожденската епоха, което намира своето отражение и в посочената сцена.

Възрожденският художник обръща внимание на различни дидактически сюжети, които от една страна могат да помогнат на вярващите да избегнат тежката участ на *Мъките на грешниците в Ада*, а от друга – засилват греховността на отделни представители, които да послужат като морализаторски сцени. По този начин в българската живопис се появяват и налагат *Праведното и Неправедното изповедание*, като един опит да се преодолеят адските мъки на Ада. В този времеви интервал се налага и другата изключително популярна композиция – *Отиване при врачката за лек*, наказваща самата магьосница и тези, които водят болните при нея. Двете композиции се намират една до друга или една над друга в иконографските програми на притворите или в откритите галерии.

Визуалните изкуства изследват големия въпрос за греха и опитът да бъде преодолян, като го интерпретират чрез редица морализаторски сцени. Първо се призовават вярващите да признаят своите грехове и да се покаят, за да заслужат място в райските селения. Тази идея се внушава чрез широко разпространената в региона на Югозападна България композиция *Праведно и неправедно изповедание*. Със следващата сцена – *Колелото на живота*, се напомня за преходността на човешкия живот на земята и се акцентира на стремежа към достоен живот на земята и подготовка чрез праведност за вечния живот в Рая. По-нататък зографите продължават морализаторската тематика с илюстрация на двете сцени: *Смъртта на Праведника* и *Смъртта на Грешника*, като с ярка образност показват преселването в райските селения на Праведника и нападането на Грешника от многобройната свита от дяволи на Сатаната. В тях нагледно е показано как всеки християнин ще получи възмездие, според земните си дела. Изключително се засилва и жанрово се разнообразява с различни сцени и композиции идеята за наказанията на провинилите се пред Бога хора по време на *Страшния съд* в българското възрожденски изкуство. Представителите на художествените школи акцентират върху разпространението на *Мерило праведно*, като често срещан елемент от композицията *Страшния съд*; *Арх. Михаил взема душата на богатия*, широко интерпретирана в проучвания регион. От представените материали и визуални образци се установява, че много важна част заемат греховете, заради които нарушителите са водени от дяволите към огнения Ад. Важен извод от анализа на разгледаните паметници показва, че възрожденският мироглед се отразява в монументалната живопис с увеличаването на персонификацията на греховете, а от друга – постепенното налагане на професионални грехове, отражение на развитието на икономиката и социалното положение на отделната личност.

Третата глава е: **„Мъченията на грешниците в българската християнска монументална живопис“**. Според християнската идеология през целия си съзнателен живот, както вече стана ясно от Втора глава, човек е изправен през различни изкушения, предлагани от Дявола. Човешката природа е слаба и трудно устоява на съблазните, въпреки здравата народна традиция и строгия морал в християнското общество. Тези слабости са греховете и православната църква постоянно се бори с тях през дългия период на своето развитие.

Още в Стария и Новия завет се коментират различни пороци, които обществото отхвърля – кражби, убийства. Част от тях са кодифицирани в българското средновековно право и в османската правна система са определени като престъпления. Други закононарушения са свързани с плътските желания (блудство, прелюбодейство) и са заклеймени от морална гледна точка още в древността. През възрожденската епоха много популярни са престъпленията, свързани с професията на отделните християни, които са широко осъждани както със слова, така и с визуални средства.

В тази глава са широко интерпретири наказанията над грешниците след като са изпратени на вечни мъки в Ада. В иконографските програми от поствизантийския

период грешниците присъстват в композицията *Страшния съд*. От средата на XIX век особено популярни сред българското общество се превръщат илюстрациите на наказанията на осъдените, известни в нашата историография като *Мъчения на грешниците*. Постепенно *Мъченията на грешниците в Ада* се обособяват в отделен регистър и той се разполага под композицията *Страшния съд*. В иконографската програма на посочените сцени липсват точен иконографски модел в изображенията на отделните нарушители. Най-често се представя фигура на грешник (мъж или жена), голи и до кръста в огнените пламъци на Ада. Често те са придружени от един или повече дяволи, които ги блъскат в огнените пламъци. Единствено различими са наказанията на прокълнатите, които злоупотребяват със своите професии, поради факта че те са представени с оръдията на техния грях. Проучването на запазените стенописи налагат извода, че жените-грешници често са представени в огнените пламъци на Ада, като допълнително телата им са увити в змии (блудници, прелюбодейки и магьосници). От анализа на предложения материал се налагат следните заключения. Основното е, че поради еднотипността на изображенията в *Мъченията на грешниците*, те са съпроводени с надписи, които насочват към съответния грях.

Още през XVII век зографите започват да представят долен регистър с *Мъченията на грешниците в Ада*, който през XIX век се утвърждава в иконографските програми и намира широко разпространение в цялата българска етническа територия и конкретно в югозападните български земи. В последователния ред на развитие на пътя на греха е нормално да приемем, че греховете на водените към Ада нарушители и съответните наказания ще се препокриват, което се потвърждава от визуалните материали.

От предложения анализ може да се направи следния извод, а именно, че престъпленията и наказанията на грешниците отразяват съвременното състояние на българското общество. За поръчителите на стенописната декорация на храмовете и за българските зографи от изключително значение е визуалните образи да обхващат повече пороци, като често техните наказания са представени доста еднотипно и само по придружителните надписи към съответните сцени ни насочват към съответното престъпление.

От анализа на монументалната живопис през втората половина на XIX и началото на XX век в Югозападна България в **Заключението** могат да се направят следните важни изводи. В региона се усвояват, разпространяват и придобиват устойчиво място в иконографските програми на притворите и откритите галерии в част от енорийски храмове редица дидактични и есхатологични сцени, свързани с греховния живот на вярващите и техните наказания. Такива са появилите се през възрожденската епоха *Праведното и неправедното изповедание*, *При врачката за лек*, *Смъртта на Праведника* и *Смъртта на Грешника*, *Арх. Михаил взема душата на богатия* и др.

Проучванията в региона налагат извода, че само в отделни храмове иконографските програми съдържат дидактични сцени, а в други – се спазва старата канонична традиция, което вероятно се дължи на предпочитанията на поръчителите. Най-многобройни са морализаторските сцени изписани от късните представители на Банската художествена школа – Михалко Голев и Димитър Сирлещов. В стенописната украса на църкви от представители на фамилията Минови се срещат почти всички дидактични сцени, често придружени с интересни иконографски решения на отделни елементи. Близки до стилистиката и особено до тематиката на стенописите на Минови са зографите от Мелнишкото художествено средище.

През XIX век Рилският манастир се оформя като интегриращ център за българското общество, въздействащ с голям обществен ефект чрез разпространението на монументалната живопис. Поклонниците и зографите, работещи в югозападните

български земи, усвояват значителна част от иконографските модели и ги претворяват в локалните центрове според своите предпочитания.

В резултат на изследванията на паметниците от региона може да се направят изводи относно мястото на дидактичните сцени в иконографската схема на храма. Обикновено поучителните сюжети се изобразяват в притворите и откритите галерии. При липсата на притвор, част от тях са рисувани в наоса. Анализът в иконографските програми показва колебания и различни решения при отделните живописци и школи. Чрез визуалните образи могат да се разкрият греховете на християните, етапите на тяхното пропадане и наказанията им във вечните мъки на Ада.

Праведното и неправедното изповедание проследява личната борба и избора на всеки християнин между праведния начин на живот и греха. В тази насока със сцената *Колелото на живота* се акцентира на краткостта и бързата преходност на човешкия живот и необходимостта, вместо на суетното битие, човек да обърне своя поглед към истинските християнски ценности, които ще му помогнат да заслужи своето място в райските селения. Важно място се отредява на есхатологичните сцени, свързани със *Смъртта на Праведника* и *Смъртта на Грешника*, които визуално трябва да помогнат на вярващите да направят своя правилен избор при земните си дела. Традиционно, още от Средновековието, основно място се отредява на композицията *Страшният съд*, като през Възраждането в интерпретациите на сюжета значителна роля има Божият съд с *Мерило праведно*, където са претегляни добрите и лошите дела на всеки християнин и независимо от неговото социално положение, той ще получи заслужено място във Вечния Рай или в Ада. Социалната действителност рефлектира в широкото разпространение в региона и в цялата българска етническа територия сцена *Арх. Михаил взема душата на богатия*.

Представянето на грешниците в *Страшния съд* и *Мъченията на прокълнатите в Ада* са изключително показателен морален кодекс, който служи за регулация на отношенията в българското общество. В югозападните български земи през втората половина на XIX и началото на XX век църквата като институция осигурява действащ визуален етичен модел, с който се съобразява целия социум. Осъдените пороци показват един изключителен морал на българското общество и не случайно тези сцени са един своеобразен етичен кодекс за българското православно общество.

След анализа на дидактичната тематика, друг основен извод може да се направи по отношение на пренесената традиция от Средновековието във възрожденската епоха в българската монументална живопис. Греховете на християните и техните наказания имат като литературни основи запазената апокрифна книжнина и разпространените през Възраждането дамаскини и сборници със смесено съдържание. Много често наблюдаваме пълна визуализация на литературните източници. Част от стенописи с композицията на *Страшния съд* в българските земи запазват усвоените византийски модели и продължават да ги интерпретират през следващите векове, за което говорят редица паметници. Анализът на дидактичната тематика налага извода, че отделни мотиви са съхранени в българските миниатюри и намират почва за развитие в монументалната живопис през Възраждането. Като част от европеизацията на българската живопис се налагат редица нови морализаторски сцени – *Праведно и неправедно изповедание*, *Митарствата на душата*, отделни теми от *Апокалипсиса* и др., които пряко или чрез активното влияние на големия православен център на Атон се разпространяват в югозападните български земи. Анализът на разпространените нравствено-поучителни сюжети се обуславя и от спецификата на региона - това е една контактна зона, в която творят български и гръцки живописци и взаимното влияние между тях е част от характеристиката му. Много важен момент от този процес е разпространението на богослужебни печатни книги с гравюри на тази тематика.

Друга основна характеристика на българската монументална живопис през възрожденската епоха е засилената фолклоризация, която се проявява най-задълбочено именно в дидактичните сцени. В тях се проявяват редица елементи от езическото наследство при интерпретациите на нравствено-поучителните сюжети. В тази насока изключителен морализаторски ефект притежават и аотираните надписи към посочените сцени.

През XIX век обикновеният православен християнин не е преодолял страха си от очаквания ден на *Страшния съд* и *Края на света*. Разпространената литература и внушителният брой на визуалните образи на тази тематика в голяма част от храмовете е недвусмислено доказателство за актуалността на темата сред поръчителите, зографите и обикновените вярващи. Влияние на католическата и протестантската пропаганда обуславя интересът към тези сюжети, така типични за западноевропейската култура.

Показател 4. Пенчева, Жана. Сътворението в образи: Сцени от живописата и дърворезбата на християнските храмове в Югозападна България: Монография. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2021. 332 с. ISBN 978-954-00-0284-2

Монографията „Сътворението в образи: Сцени от живописата и дърворезбата на християнските храмове в Югозападна България“ е резултат от теренните проучвания по Националната научна програма на Министерството на образованието и науката. Книгата е издадена с финансовата подкрепа на програмата, в която Факултетът по изкуствата към ЮЗУ „Неофит Рилски“ участва. Научният труд съдържа 246 страници текст и 221 визуални цветни образа, като 204 се публикуват за пръв път.

В резултат от теренните проучвания в изследването са включени 41 възрожденски храма със мотиви от Битие, като преобладаващата част от тях за пръв път се въвеждат в научно обръщение. В първа глава на книгата се проследява отделни етапи от формирането и развитието на иконографията на Шестоднева в европейското и българското изкуство. Във втора и трета глава: „В райската градина“ и „Извън Рая“ се проследява развитието на мотивите от сътворението=

В изследването се проследява сюжетната тематика „Историята на Адам и Ева“ в хронологически аспект и локално – в църквите на територията на Югозападна България. На второ място се разкрива връзката на цикъла „Шестоднев“ с дидактичните сцени през Възраждането. Изяснява се на отражението на библейския текст и фолклорната култура върху сюжетното представяне на „Генезиса“. Анализира се интересът към знанието – към появата на земята, природата и първите хора, и неговото разпространение посредством визуализацията в църковното изкуство.

Третата група приноси са *научно-изследователски*. Те могат да се обособят в две фундаментални направления: 1. Поставяне началото в комплексното изследване на динамиката във визуализацията на един от основните въпроси в християнската религия, този за произхода на човека, земята, небесните тела и природата и определяне мястото му в налаганите от нашите зографи иконографски програми в християнските паметници от Югозападна България през периода XVI – XIX в. 2. Формулиране на основна част от все още неразработените проблеми, в конкретното научно направление, чието детайлно изследване предстои.

Показател 5. Пенчева, Жана. Български православни храмове през Възраждането: Монография. В. Търново: Фабер, 2015. 352 с. ISBN - 978-619-00-0371-7

Това изследване разглежда развитието на българските православни храмове от Централна Стара планина през епохата на Възраждането. То включва 267 енорийски

храма и 22 манастира. В първа глава е проследена организацията при изграждането на православни култови сгради, преодоляването на рестрикциите при получаване на разрешителни документи (фермани), формите и механизмите при финансовото обезпечаване на строителството. Във втора глава се проследяват механизмите на вътрешно декориране на храмовете със стенописи, иконостаси, икони, при което се постига изключителен напредък в развитието на църковните изкуства. Интериорното пространство на храма е натоварено с голям брой дарителски надписи, които разкриват участието на различни социални групи от българското общество. Разгледани са наложилите се ктиторски пространства в храма, които са отражение на размерите на дара и на мястото на дарителя в йерархията на възрожденското общество. В трета глава се анализират формите на осигуряване на ритуалите в храма с необходимата църковна утвар и богослужебна литература.

Изведени са формите и механизмите на осигуряване на средства за изграждането и функционирането на енорийските църкви и епархийските манастири, които са една своеобразна симбиоза от запазената и пренесена християнска традиция с нови обществени механизми през Възраждането.

Открити и въведени в научен оборот от автора са значително количество неизвестни и малко известни на науката дарителски надписи и архивни източници, намиращи се в БИА при НБКМ, в териториалните държавни архиви и в енорийските храмове. На базата на резултатите от дългогодишните проучвания и включването на нови документи е изяснен механизмът на строителство и украса на православните храмове. Направени са изводи, свързани с промените при преодоляване на рестрикциите при строителството на православни култови сгради. В резултат на направения анализ са очертани конкретните механизми на осигуряване на църковна утвар и богослужебна книжнина. На базата на запазената богослужебна книжнина и запазените приписки е проследен процесът на постепенно отмиране на ръкописната книга и замяната ѝ с печатни екземпляри, осигуряване основно чрез внос от Русия при активното посредничество на българските емигрантски организации. Оригинален принос са откритите нови форми на дарения, които до настоящия момент не са били обект на проучване или на интерпретация. Някои от тях са свързани с каноничната традиционна практика, като закупуване от миряните на тронове, други произтичат от характера на собствеността в Османската империя, каквото е закупуването или дарението на място за строеж на култова сграда, трети се явяват резултат от демографските промени и използването на определени такси за издръжка, каквито са вулите. Изключително място в работата заемат формите и местата на увековечаване на дарителите през Възраждането. Това се осъществява на базата на ктиторски надписи, особено в интериорното пространство, които маркират мястото на дарителя във възрожденското общество. Чрез задълбочен анализ е намерено мястото на нови ритуали, с които се почитат благодетелни и почетни членове.

Показател 6.1. Пенчева, Жана. Кометите в представите на възрожденските българи // *Balkanistic forum*, 2017, № 2, с. 274-288. ISSN - 1310-3970

Промените във възгледите на възрожденските хора за кометите (звезди с опашка) се изследват въз основа на запазените приписки в богослужебни книги и статии във възрожденския печат. Документите показват двете форми на развитие на културата в България – висока култура и народна култура. Суеверията и предразсъдъците определено представляват голям процент, поради бавната и трудна промяна на традиционната народна култура. Фактите, които илюстрират страха на обикновените хора от звездите с опашка в Европа, Русия и Османската империя, показват, че тази психоза е била нещо обичайно и е обхващала всички хора. В същото

време българите през XIX век са били доста добре информирани за тези небесни тела и не са били откъснати от актуалните постижения на астрономията по онова време. Преодоляването на ирационалния средновековен примитивизъм се осъществява въз основа на натрупания опит от наблюденията, високото образование на българската интелигентност и напредъка на естествознанието в тази насока. Рационалните възгледи за комитетите стават все по-трайни с времето. Това отново показва преходността на епохата и бавните промени във възгледите за живота на хората, живели през Възраждането.

Показател 6.2. Пенчева, Жана. Изтокът и «Страшният съд» в българското православно изкуство // *Езиков свят*, 2020, № 1, с. 125-131. ISSN -1312-0484

В статията се разглеждат се два сходни символа – „Съдът на душата” в изкуството на Древен Египет и „Претегляне на душите” от сцената „Страшният съд” в българското православно изкуство. Те са част от есхатологичното разбиране за отвъдния свят. Тези символи са анализирани и са проследени пътищата на тяхното движение във времето. Визуалният образ на върховната проверка на всеки покойник в Древен Египет е претеглянето на сърцето и присъдата на Бог Озирис. То е свързано със заклинание 125 от „Книгата на мъртвите“. Статията анализира иконографията на тази сцена, която е била широко използвана по време на Новото царство в Древен Египет. „Съдът на душата” на Древен Египет вероятно е пренесен от евреите в Азия, а по-късно влиза в християнската иконография на композицията „Страшният съд”. Проследено е формирането на иконографския образен тип във византийското и западноевропейското изкуство. През Възраждането „Претеглянето на душите” става основен мотив и се интерпретира от редица художници в Югозападна България. Запазени са изображения в храмовете в Благоевград, Рила, Бистрица, Селище, Добърско, Тешово, Златолист, Долен и др. Анализът на иконографските изображения дава възможност да се обобщат резултатите, които показват редица сходни елементи в двете сцени. Такива са светите персонажи Бог Анубис и Архангел Михаил, както и двата изхода за душата на човека - вечен живот или вечна мъка. Дългият живот на разглеждания символ води до заключението за приемствеността на моралната оценка на човешките земни дела.

Показател 7.1. Пенчева, Жана. Към въпроса за замонашването на българите през Възраждането // *Годишник Наука – образование – изкуство*, 2015, Т. 9, с. 64-71. ISSN -1313-5236

В настоящата статия проследявам отделни аспекти от „обричанията на Бога“ и тяхното значение в икономически и духовен план за развитието на българските манастири. Анализиранията практиката показва разнообразна мотивация при замонашването: при оброчанията на Бога обект на дарение е отделният човек – предимно деца, засегнати от канонично – религиозната традиция (първородни „чада” - „Аврамова жертва”, девойки от заможни семейства, молещи се за цялото семейство); при смърт на новородени деца и при многогодишно безплодие („бездетие“) родителите оброчат новороденото на Бога и св. Богородица, за да ги запазят живи; при страшни природни бедствия, войни и епидемии с оброчания се изпросва Божията милост; след излекуване на „чадо с Божията милост”, то да се дарява на Бога; по политически причини и отдаване на книжовна дейност особено през XVIII и началото на XIX век. В манастирите се изпращат и лица в социално неравностойно положение (сираци); хора с психични проблеми и физически увреждания; бездетни възрастни и самотни хора, за които няма кой да се грижи; миряни дали обет. Специална категория са свещениците и презвитерите, които след смъртта на съпруг(а) намират спокойствие в манастира в края на своя земния път. При оброчания основно се даряват имоти, пари, книги.

Анализираните документи и наложили се практики налагат извода, че при „обреченията на Бога“ манастирите придобивали големи дарения. При приемане на духовен обет монаси и монахини даряват много средства за самата обител. Принос към тематиката на автора е изследването на специфичния ритуал на откупване на обречените деца. При различни обстоятелства са обречани на Бога значителен брой деца. Част от тях по-късно при навършване на определена възраст са откупувани със съгласието на манастирското братство при изпълнението на специален ритуал и допълнителен дар на манастира.

Показател 7.2. Пенчева, Жана. Към въпроса за поклонничеството през епохата на Българското възраждане // *Изкуствата и културата като ресурс за развитие*. - София: Авангард Прима, 2015, с. 35-50. ISBN – 978-619-160-473-9

Запазените исторически извори и сведенията от народната култура налагат извода, че поклоненията към църкви и манастири през Възраждането са свързани с християнската традиция „за спасение на душата“. Поклонническите пътувания според запазените сведения от района на Централна Стара планина имат различен обект, като най-важни са посещенията на Гроба Господен, Света гора, Рилския и други български манастири. Анализирани са поканите (пандахусите за таксид), механизмът на подготовката и осъществяването на поклоненията при трудните условия в Османската империя – изпращане в селището, посрещане в светата обител, самият празник и грижата за поклонниците. Запазените документи налагат извода, че най-многобройни са религиозните посещения по време на храмовете празници и по време на Великден, когато даренията се равняват на милостинята през цялата година. Характерно за епархиалните манастири е разпределянето на поклоненията между енорийските църкви и близката света обител. Принос в изследването е изводът, че формализираната практика от Йерусалим и Атон е пренесена в епархиалните манастири. Наред с традицията, през Възраждането поклонниците са привличани от величествените новопостроени храмове, професионалните стенописи и икони и от активността на манастирските братства в процесите на обособяване на българската нация.

Показател 7.3. Пенчева, Жана. В съавторство с Валентин Китанов. Църковните приходно-разходни книги и формите на финансиране на българското образование през Възраждането // *История на просветното дело – нови изследвания, уникални културни ценности и музейни колекции. Иновативни форми на представяне: международна научна конференция, Габрово, 2014. Габрово: ЕКС-ПРЕС, 2015, с. 116-125. ISBN - 978-954-490-468-5*

В статията се разглежда една от основните функции на църквата, а именно издръжката на училището чрез отделяне на част от приходите в храма. Принос на авторите е разкриването на разнообразните форми за привличане на дарения за просвета. Това е пусканият дискос по време на неделните и празничните служби в храма; отделяне на средства от определени служби (кръщенета, венчавки, погребения); отделяне на средства от продажбата на свещи, восък, дървено масло и др.; отдаване на имоти под наем в полза на училището; завещания на парични средства и имоти за издръжка, както и оформянето на фондации. Постепенно с развитието на възрожденските процеси българските общини регламентират и централизират издръжката за образование с годишни вноски от отделните енорийски църкви и епархийските манастири, както и от представителите на духовенството – свещеници, монаси, игумени, архиереи. Постепенно училищната каса се отделя от църковната и църквата отделя средства чрез определени такси. Такива са процентите от вули (документ за сключване на брак), от владичината и други, които са регламентирани в

Епархийския устав от 1871 г. Принос на авторите са обобщенията относно използването на разнообразни форми за осигуряване на дарове, често заемани от репертоара на църковната организация (например честитките на именни дни, придружени с дарения).

Показател 7.4. Пенчева, Жана. Жени дарителки на българските православни храмове през Възраждането //... Бих я държал под ключ, докато не престане да пише: Сборник.- Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2015, с. 5-18. ISBN - 978-954-00-0033-6

В статията се разглежда мястото и ролята на жената в дарителската практика на православните храмове от Централна Стара планина през Възраждането на базата на епиграфските материали, кондики и други документи. Анализира се процесът на постепенно преодоляване на регламентиранията ограничения и средновековния светоглед, свързани с положението на жената в публичното пространство на енорийския храм. Мястото на жената е в галерията или в женското отделение (емпория) на втория етаж, често преградена с решетка и с отделна врата. Документите и практиките показват, че наоса продължава да се разбира като типично мъжко пространство. Авторът акцентира на пробива на жените в Копривщица, които при липсата на мъже в селището слизат в централното помещение на храма с обосновката „да чуват по-добре проповедите на свещениците“. През Възраждането българската жена по-успешно навлиза в общественото пространство на селищата. Участва активно в църковния живот на църквата. Жената се изявява чрез колективно, семейно и индивидуално дарителство. В края на епохата дейността на българката еволюира от религиозни към светски форми на благотворителност. Чрез дарителство българката усвоява редица сфери на публичното пространство и получава признание за своята дейност, като пазител на основни християнски ценности и морални норми.

Показател 7.5. Пенчева, Жана. Чудотворните икони и поклонничеството в старопланинските манастири през Възраждането // Известия на регионален исторически музей Габрово, 2016, Т. III, с. 298-311. ISSN -2367-783X

В статията се разглеждат три чудотворни икони, намиращи се в старопланинските манастири. Това са „Св. Богородица Троеручица“ от Троянския манастир „Успение на Пресвета Богородица“, „Св. Богородица“ от едноименния манастир в село Арбанаси и „Св. Георги“ от едноименния Гложенски манастир. Чрез проследяване историята и почитанието на чудотворните икони авторът анализира ролята им за натрупване от една страна на сакралност за светите обители, а от друга – за осигуряване на средства за манастира. Принос е установяването на основните моменти от култовата практика около почитането на чудотворните икони: изработване на специален проскинитарий, обков на иконата с цялостна ризница или покриване на отделни нейни части, поставяне на определен брой кандила пред нея, извършване на литийни шествия с иконата, покриване на иконата със скъпа завеса, представяне на стенописно копие в манастирския храм, изработване на щампи с образа на светата реликва и разпространението им, оформяне на книги с чудесата, произлезли от иконата. От направения анализ можем да заключим, че цялостен ритуал около чудотворната икона е изграден единствено в Троянския манастир, който обхваща всички компоненти. В Гложенския и Арбанашкия манастир присъстват отделни елементи от култа към чудотворните икони, но липсва пълен набор. Това може да се дължи на факта, че няма напълно изработен култ или на унищожаване и забравяне на традицията през катаклизмите, които са съпътствали историческото развитие на посочените обители.

Показател 7.6. Пенчева, Жана. Метосите на Рилския манастир в Старопланинския регион // Известия на регионален исторически музей Габрово, 2017, Т. IV, с. 305-321. ISSN -2367-783X

Статията е изградена върху нови документи от Архива на Рилския манастир и преди всичко на запазената кореспонденция на таксидиотите и отделни български селища с ръководство на манастирското братство. Чрез документите авторът възстановява основните функции на изпратените духовници в селищата, намиращи се в Старопланинския регион, разкрива ролята на метосите в структурата на възрожденското общество и анализира промените в отношенията между селищата и рилското братство на фона на църковната борба и борбата за освобождение. До настоящия момент в българската историография обикновено се акцентира на културно-просветните аспекти за ползата на отделните селища от таксидиотите и съответно ползата за манастира се изчерпва със събраната милостиня и какво е построено с предоставените материални средства от българското общество. Принос на автора е задълбочено разглеждане на процесите и взаимоотношенията на Рилския манастир с българското население, осъществени чрез неговите таксидиоти и действащите метоси, които са значително по-разнообразни и сложни и в голяма степен се явяват резултат от обществените промени в българското общество през Възраждането. Метосите на Рилската света обител заемат важно място в структурата на българското общество през епохата и имат решаващо значение в редица процеси от културно-религиозния живот.

Показател 7.7. Пенчева, Жана. Култът към патрона в българския православен храм // Култура – памет – идентичност: Сборник с материали от международна конференция, посветена на 20-годишнината от основаването на катедра „Културология“ към Югозападния университет „Неофит Рилски“. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2017, с. 111-118. ISBN - 978-954-00-0156-2

В статията се анализира един от най-старите култове - култът към патрона-покровител на църквата и селището. Налага се изводът, че най-популярни патрони са св. Богородица, св. Димитър, св. Георги и др. Разгледан е налагането почитанието на св. Богородица, което често замества средновековното почитание към св. Петка. Акцентира се на увеличаване на патроните-покровители, свързани с българските светци: св. Йоан Рилски и св. братя Кирил и Методий. Те са разгледани като част от процеса на търсене на българска идентичност през Възраждането. Маркирани са основните начини на избора на патрони-покровители, свързани с по-стари патрони, дарители и миграционни процеси. Конкретизират се основните моменти от почитанието към светеца-покровител – визуален и вербален образ, както и съответен ритуал. Принос на автора е анализирането на мястото на патрона-покровител в иконографската програма в храма – образ в патронната ниша, житиен цикъл, икона на канонически отреденото място – втората царска икона след образите на св. Богородица с младенеца. Запазените документи налагат извода, че ставропигиалните и епархиалните манастири привличат значителен брой вярващи с притежанието на чудотворни икони на техните покровители и по този начин се превръщат големи културно-религиозни средища през Възрожденската епоха.

Показател 7.8. Пенчева, Жана. Стенописи от Благоевградско – между каноничното и фолклорното // Годишник на Регионален етнографски музей – Пловдив. Т. 7. Традицията в народната култура. Пловдив, 2018, с. 179-188. ISSN – 1314-5509

В статията се проследява творчеството на последните представители на Банската художествена школа – Михалко Голев, Димитър Сирлещов и техните екипи, които

създават стенописи и икони през втората половина на XIX и началото на XX век. Визследването са включени стенописите в църквите в Благоевград и селата Бистрица, Селище, Лешко, Палат, Велювец. Представители на други художествени школи визуализират нравствено-етични сюжети в Петрич, Чуриловски манастир, селата Долен и Тешово. Акцент е иконографската програма на композицията „Страшният съд“, както и сцени с дидактически съдържание: отделни глави от „Апокалипсисът“, пресъздаващ „Откровение“ на Йоан Богослов; „Праведното изповедание“ и „Неправедното изповедание; „Колелото на живота“; „Митарствата на душата“; „Архангел Михаил взема душата на богатия“; „Смъртта на грешника“ и „Смъртта на праведника“; „При врачката за лек“. В региона на Югозападна България широко са илюстрирани „Мъченията (Наказанията) на грешниците“. Анализира се доминацията на нравствено-дидактически сцени, като отглас от апокрифната литература и съвременните социални и етични разбирания в българското общество.

Принос на автора е анализът в развитието на декоративната украса на част от българските църкви, свързан с взаимно влияние между ортодоксалната и фолклорната култура. Новите сцени допринасят за обогатяването на монументалната живопис в храмовете на Югозападна България и предават една специфика на възрожденското изкуство. Големите възрожденски художествени центрове оказват своето благотворно влияние върху тематичния подбор и изпълнението на декорацията в по-малките селища, каквито са част от изследваните православни култови сгради.

Показател 7.9. Пенчева, Жана. Поселищната етническа структура и метосите на Рилския манастир (на примера на Габрово и Неврокоп) // *Население*, 2018, № 2, с. 247-259. ISSN - 0205-0617

Статията анализира влиянието на етническата структура върху процеса на отказ от приемане на монаси от Рилския манастир и закриването на метосите му в българските селища. Разглеждат се два градски центъра – Габрово и Неврокоп, характеризиращи се с различна етническа структура. Габрово е чисто българско селище, а Неврокоп е със смесено население. Анализира се интензивността на процесите и влиянието на различните етнически групи с техните икономически и политически възможности за постигане на желаните резултати.

Г.Показател 7.10. Пенчева, Жана. Художественото наследство на Тросковския манастир „Св. арх. Михаил“ // *Известия на регионален исторически музей Благоевград*, 2018, Т. VI, с. 66-72. ISSN - 2603-5499

В статията се разкрива един нов паметник –църквата на Тросковският манастир „Св. архангел Михаил“. Запазените документи и предания показват, че светата обител вероятно е изградена при управлението на цар Йоан Асен II, възстановена през 1847 г. като трикорабна псевдобазилика и реконструирана след голямото земетресение от 1903 г. (1906 г.), когато в западната част е издигната камбанария. При теренните проучвания откривам в ниша на източния прозорец на южната стена надпис, според който може да се атрибутира декоративната украса на храма. Тя е изпълнена от екипа на един от късните представители на Банската художествена школа – Димитър Сирлещов през 1905 г. Цялостната декорация на храма е характерна за региона на Югозападна България от края на XIX и началото на XX век. Единственият стенопис е „Тайната вечеря“ в прокомидийната ниша с асиметрично разположение на фигурите и барокови детайли. Иконостасът, иконите и запазената църковна утвар, изработени през 1905 г., са доказателство за професионализма на зографите. Анализът налага запазване и в този паметник на характерни черти на Банската художествена школа, свързани с връщане към класическата визия на иконата, използването на златен фон и подчертаване на

гънките на дрехите на светците със злато, скъсяване на човешката фигура. Анализирането на цялостната декорация на храма в Тросковския манастир налага извода, че тя е с висока художествена стойност и с придържане към канона.

Показател 7.11. Пенчева, Жана. В съавторство с Лиляна Димитрова. Дарителството – една възродена традиция в университетската библиотека на ЮЗУ «Неофит Рилски» - Благоевград // *Българското книжовно наследство – част от европейското културно пространство: Доклади от XXVIII национална конференция на ББИА, Пловдив, 7-8 юни 2018. София: ББИА, 2018, с. 133-138. ISBN - 978-954-9837-32-2*

В статията се разглеждат даренията към Университетската библиотека при Югозападния университет „Неофит Рилски. Анализът на книжния фонд показва, че подарената литература представлява около 20% от общия фонд. Поради това се обръща специално внимание на постъпленията чрез дарения. Мотивацията на дарителите е разнообразна. Дарителите могат да се обособят на две основни групи – колективни и индивидуални дарители. Колективните дарители са научни, обществени и неправителствени организации. През последните години изключително се увеличават персоналните дарения на наши преподаватели. Най-честата мотивация е да се оставят ценни екземпляри от различните отрасли на знанието, което представя библиотеката като институция за съхранение на книжното богатство. Чрез дарения са придобити редки и ценни стари книги, които са единствени екземпляри в България. Инициатори са самите дарители. Увековечаване на името на дарителя се осъществява като се записва в Книга на дарителя, връчва се благодарствено писмо, даренията се отбелязват в годишните отчетни доклади на университета и се споделят на неговия сайт. До настоящия момент в Университетската библиотека няма изработен механизъм за активно стимулиране на даренията към нея на ценни и редки книги.

Показател 7.12. Пенчева, Жана. Дарителство и дарителски приписки в книги от фонда на библиотеката при Югозападен университет „Неофит Рилски“ // *Благотворителност и култура на дарителството в България: Доклади от международна научна конференция посветена 140 години от създаването на национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 10-11 декември 2018 г. София: НБКМ, 2019, с. 261-268 ISBN - 978-954-523-165-0*

В статията са направени обобщения за процеса на дарителство на книги по време на Българското възраждане. Направени са изводи относно информацията за дарителите, която се съдържа в запазените приписки. За първи път се представят приписки от четири старопечатни старопечатни книги от фонда на Университетската библиотека при Югозападния университет „Неофит Рилски“. Това са богослужебните книги: „Малък служебник“ (издаден в Букурещ през 1845 г.), „Канон моленый на Йоан Рилски“ (издаден в Константинопол през 1845 г.), „Часослов“ (издаден от Киевско-Печорската лавра през 1883 г.) и „Габровското училище и неговите първи попечители“ на П. Р. Славейков от 1866 г. Анализът на запазените приписки дава различна информация. От приписката установяваме, че книгата на Славейков е принадлежала на един от училищните и читалищните настоятели в Габрово през 1868 г. – Генчо Телеграфов. Особен интерес представлява запазената молитва към архангел Михаил в „Часослова“, както и запазената доста примитивна рисунка.

Показател 7.13. Пенчева, Жана. Суеверия и лечения във възрожденските стенописи // *Народните занаяти – минало, настояще и бъдеще. Т. XIII. Габрово: ЕМ Етъра, 2019, с. 228-250. ISBN-9780619-00-1017-3*

В статията е разкрита много силно разпространена през разглеждания период народната вяра в магьосници, врачки, чародейки и баячки. Това провокира активна борба от страна на православната църква със словесни и визуални образи. Рилският манастир се превръща в център на борбата, като активна роля играят такива прославени книжовници като Йосиф Брадати, Неофит Рилски и др. Борбата срещу врачките е включена в три иконографски композиции: „При врачката за цяр“, „Митарствата на душата“ и „Грешниците в Ада“. Представителите на Самоковската живописна школа разработват и утвърждават иконографията на композицията „Отиване при врачката за цяр“ и тя присъства трайно в стенописите на притворите и откритите галерии на православните храмове по българските земи от 40^{-те} години на XIX век. От направения анализ на визуалните произведения, става ясно, че те са усвоени от редица представители на Дебърската художествена школа и особено от фамилията Минови, които работят в разглеждания регион. По-различен вариант на тези нови композиции се утвърждава от късните представители на Банската художествена школа. Принос на автора е представянето на различни интерпретации на сцените с чародейки, показващо нюансирането на народната устна и писмена традиция, богатото въображение на българските зографи и различните европейски влияния, които се пречупват творчески в декоративната украса на енорийски и манастирски храмове.

Показател 7.14. Пенчева, Жана. The Miraculous Icons of Mother of God as a Resource for Religious Tourism in the Republic of Greece and the Republic of Bulgaria // Cultural Heritage and cultural tourism in the cross-border region Bulgaria – Greece. Blagoevgrad: South-West University “Neofit Rilski”, 2019, p. 59-64 ISBN 978-954-00-0195-1 (електронна книга)

В статията се анализират два манастири и техните чудотворни икони с образите на св. Богородица и Младенеца. Това се Роженския манастир „Рождество Богородично“ в България и манастира „Икосифиниса“ в Гърция. Двата манастира са основни интегриращи религиозни центрове в двете области. Представят се двете свети обители и техните чудотворни икони – „Св. Богородица Портаитиса (Вратарница) в Роженския манастир и „Св. Богородица Икосифиниса“ в едноименния манастир в планината Пангей. Анализират се общите моменти при появата и почитанието на иконите: според запазените легендите и преданията и двете икони са нарисувани от евангелист Лука и пряко благословени от Божията майка, появяват се със силна светлина (пурпурна в Гърция – икосифиниса) и сами определят своето място в храма. Почитанието им е свързано с изработването на скъпи кивоти и обкови от благородни метали, пред тях горят скъпи кандила, в гръцкия манастир е запазен и стенопис с намирането на иконата. И с двете икони се натрупва сакралност на светите обители. Авторът коментира силната връзка между чудотворните икони и протичането на храмовите празници с литийни шествия. От предоставената информация може да се заключи, че Роженския манастир в Република България и манастира „Икосифиниса“ в Република Гърция са подходящи паметници за развитие на религиозен туризъм и поклонничество в трансграничния регион между областите Серес и Благоевград.

Показател 7.15. Пенчева, Жана. Мъченията на грешниците в монументалната живопис на Югозападна България // Визуални изследвания, 2020, №2, с. 149-156, ISSN: 2535-101X

Статията разглежда сцените от „Мъчението на грешниците“ в църквите от Благоевградско: „Св. Илия“ в с. Селище, „Св. Димитър“ в с. Палат, „Рождество

Богородично” в с. Велющец и „Св. Св. Константин и Елена” в с. Кръстилци. Тези храмове са изписани от по-късните представители на Банската художествена школа Михалко Голев и Димитър Сирлещов и техните сътрудници през последните десетилетия на XIX и първото десетилетие на XX век. Принос на автора е разкриването на визуализирани в наоса на храма човешки грехове с изключително монументални размери, които оказват изключително силно емоционално въздействие на обикновените християни. Анализът разкрива своеобразна панорама на човешките грехове и наказания, които отразяват както развитието на християнската етика, така и състоянието на съвременния социален и духовен живот на обществото.

Показател 7.16. Пенчева, Жана. Връзките на Рилския манастир с Етрополския манастир през Възраждането // Известия на регионален исторически музей Габрово, 2020, Т. VII, с. 23-32. ISSN-2367-783X

В статията на базата на 12 писма и пандахуса от 1869 г. от Архива на Рилския манастир се проследяват взаимоотношенията между манастира и Етрополския манастир. Анализът на посочената кореспонденция недвусмислено маркира близките връзки и контакти между двата манастира още от късното Средновековие (XVI-XVII век). Традиционните книжовни взаимоотношения през Възраждането се развиват и задълбочават с откриването и функционирането на метоха на Рилския манастир в Етрополе през втората половина на XVIII век. Рилската обител се ползва с изключително висок авторитет, като място за поклонничество и е предпочитана като българска от етрополското население. Предложените документи показват, че през XIX век продължават задълбочените контакти и взаимодействие между двата манастира в културно-религиозната и просветната област. Изключително интензивни са взаимоотношенията през 1852-1853 г., когато българите в Етрополе се опитват да поставят Етрополския манастир „Св. Троица“ под пряката юрисдикция на ставропигиалния Рилски манастир. Принос на автора е анализирането на тези взаимоотношения на базата на използването на нови документи. Предприетите действия са продиктувани от разбягването на братството след налагането на гръцки игумен и е свързано с началото на борбата за църковна самостоятелност. Активна страна във взаимоотношенията е Етрополската община със своите авторитетни представители, която се опитва да запази българския характер на Етрополския манастир „Св. Троица“. Изключително негативна позиция заема ловчанския архиепiscop Иларион, който се опитва да запази своето водещо място в духовния живот на епархията. Рилският манастир проявява своята пасивност, поради обвързаността си с Цариградската патриаршия. За разлика от манастирското ръководство, част от рилските таксидиоти в региона (най-вече духовник Поликарп) участват активно в борбата на българския народ за църковна, просветна и политическа самостоятелност. Поведението им е указание за промяна в отношението на част от духовенството към съвременната обществено-политическа ситуация в българските земи от средата на XIX век.

Показател 7.17. Пенчева, Жана. Чудотворните икони на Божията майка и св. Ана като ресурс за религиозен туризъм в Република България и Република Румъния // Известия на регионален исторически музей Габрово, 2020, Т. VII, с. 249-257. ISSN-2367-783X

В статията се акцентира на проучванията на ролята на чудотворните икони в манастирите като място за религиозен туризъм и поклоннически пътувания в България и Румъния. Предлагат се два манастира и техните светини за осъществяване на религиозен туризъм в трансграничния регион между България и Румъния. Разгледани и анализирани са Троянският манастир „Успение на Пресвета Богородица“ и нейната

икона „Богородица Троеручица“ в България и манастирът Бистрица и неговата чудотворна икона „Св. Анна с Богородица“ в Румъния. Анализирани са иконографската програма, атрибутите на иконите и тяхното почитание. Подчертана е връзката в традиционната манастирска култура между чудотворните икони с храмовия празник, когато Божията благодат е най-силна и съответно поклонниците са най-многобройни. Канонично патронният празник включва всенощно бдение, празнична литургия, лития с чудотворната икона, водосвет, ритуално преспиване (пренощуване) в навечерието на патронния празник в храма, литии. Важен момент от съвременните практики на почитание в православен свят е развиване т. нар. лечебен туризъм. На чудотворните икони се предава важна социална функция и редица вярващи ги свързват с превъзможване на неизлечими болести, душевни терзания, безплодие при жените. Задълбочаването на познанията и особено популяризирането им чрез рекламата ще спомогнат от една страна за привличането на нови групи туристи, а от друга – за разширяване на духовния светоглед на вярващия християнин.

Показател 7.18. Пенчева, Жана. Композицията „Архангел Михаил взема душата на богатия“ в иконографската програма на храмовете от Югозападна България // *Визуални изследвания*, 2021, №2, с. 55-61 ; Приложения – с. 107-115, ISSN: 2535-101X

В статията се разглежда композицията *Архангел Михаил взема душата на богатия* в петнадесет православни храмове от територията на Югозападна България. Сцените са стенописани от представители на различни художествени центрове предимно в средата и втората половина на XIX век. Анализът на иконографската програма разкрива интересът на местните зографи към този сюжет и местото му в интериорната украса. Основен принос на автора е представянето на сцената като заместваща монументалната и сложна композиция „Страшният съд“ в църквите на най-южните части в Югозападна България. Друг принос е определяне на мястото на сюжета в иконографската програма на храма – в наоса на северната стена, непосредствено до иконостаса. Внутрителните размери на архангел Михаил, дяволът с кесията и други детайли засилват назидателният елемент в трактовката на сцената.

Показател 7.19. Пенчева, Жана. The settlement ethnicity structure and the convents of the Rila Monastery (the example of Gabrovo and Nevrokop) // The article is published in *Bulgarian in Nasselenie Review*, Volume 36, Number 2, 2018, pp. 247-259 // *Nasselenie Review*, Vol. 39, № 2, 2021, p. 293-305, ISSN 0205-0617

Статията анализира влиянието на етническата структура върху процеса на отказ от приемане на монаси от Рилския манастир и закриването на метосите му в българските селища. Разглеждат се два градски центъра – Габрово и Неврокоп, характеризиращи се с различна етническа структура. Габрово е чисто българско селище, а Неврокоп е със смесено население. Анализира се интензивността на процесите и влиянието на различните етнически групи с техните икономически и политически възможности за постигане на желаните резултати.

Показател 7.20. Пенчева, Жана. Църквата „Св. Атанасий“ в село Горна Рибница, Благоевградска област и нейните дидактични сюжети // *Визуални изследвания*, 2022, № 2, с. 153-160, Приложение с. 205-210, ISSN: 2535-101X

В статията се анализират изобразените осем дидактични сюжета в цокълните табли на иконостаса, заместващи „Шестоднева“. Това са: „Този що не празнува, мъчи го дявола“, „Гостолубието на Авраам“, „Тая вражалица що дава вода магишничка“, „Тия що идат на вражалица та ги запойва“, „Тове що се исповедува“, „Ангел Божий що

тегли грехо, та гони дяволу“, „Жертвата на Авраам“ и „Воденичарь що зималъ офрету покривоотъ око“. Цикълът от нравоучителни сцени обхваща следните сюжети: две от тях са посветени на грешното изповедание и наказанието на нарушителите, други две – на силата на „магическата вода“ и лечението от страна на магьосницата, две са свързани с историята на Авраам – „Гостолубие Авраамово“ и неговата жертва, наказанието на воденичаря и като елемент от композицията „Страшния съд“ е „Мерило праведно“. Коментира се промяната на мястото на дидактичната тематика в иконографската програма на храма. Принос на автора е определяне на ново място в иконографията на храма на нравоучителните сюжети – върху цокълните табли на иконостаса. Друг съществен принос е откриването и анализирането на непозната досега сцена в изкуствоведските изследвания, свързан с лекуване с магьосническа вода“.

Показател 7.21. Пенчева, Жана. Представи и вярвания за чумата от района на Централна Стара планина от епохата на Възраждането // *Известия на Исторически музей Кюстендил*, 2002, Т. VI, с. 107-113 ISSN - 0861-4342

В статията се анализират изградените представи за чумата в региона на Централна Стара планина, като в отделните селища тя има различно наименование. Например в Троян е известна като „дичкина болест“, защото първите заразени са от тази фамилия. Анализирани са различни магически и рационални практики за предпазване, като често населението е бягало в русалийските селища, поради факта че самодивите ги пазели от тази епидемия. Направени са изводи относно различното отношение към чумата от страна на българското и турското население. На базата на запазените документи и преди всичко на съхранените вторични приписки в книги е коментирано разпространението на болестта през XVIII и XIX век – 1717, 1725, 1774, 1790, 1811-1814, „голямото чумаво“ от 1831 и „третото чумаво“ от 1836-1838 г. Разпространението на заразата се възприема като своеобразен начин за наказание на хората заради греховете им. Настъпилата паника е представена изключително вярно от Цани Гинчев: „Хората бяха станали като луди и не знаеха какво да правят“. Авторът, като използва запазени статистически данни, потвърждава констатацията, че чумните епидемии променят демографския състав на населението в региона и са част от постепенното побългаряване на селищата. В същото време част от населението създава нови селища в полупланинските и планинските райони на областта.

Показател 7.22. Пенчева, Жана. Християнски народни мотиви във фолклора от Троянско // *Културно-историческото наследство на Троянския край*. Кн. 9. Фолклор от Троянско / Състав. Тотю Тотевски. Троян: Музей на народни художествени занаяти и приложни изкуства, 1996, с. 138-150

В статията се разкрива християнското ежедневие на населението в Троянско чрез неговите молитви, молби, клетви и др. Годишното време се определя от празниците. Анализът на песенното народно творчество от разгледания регион маркира изключително разнообразни християнски мотиви, вплетени в народната култура наред със запазени стари езически наслоения. Това са: Възнаграждения при недостатъци – най-често социално ощетени сираци; Наказания със смърт при работа на Божи празник; Мястото на змията в езичеството и християнската доктрина; многобройни мотиви, защитаващи християнския морал; прокобни сънища за смърт, особено сънувани срещу събота; жалеене и оплакване починали; представата за гроба и „за оня свят“ (Рая); застъпничество на мъртвите за своите близки на „белия свят“ (помощ на сираци); мотиви, свързани с потурчвания на българки и др. Анализът на мотивите налага извода, че редица езически и апокрифни наслоения чрез християнската религиозност проникват в народната култура и оформят един изключително интересен слой в нея.

Принос на автора е разкриването на дълбоката религиозност на населението в Троянско.

Показател 7.23. Пенчева, Жана. Митологизиране образа на Левски в Троянско // Известия - Исторически музей - Ловеч, Т. 3, 1998, с. 169-176 ISSN - 1310-8700

В статията се анализират запазените предания в Троянско при изграждане на образа на Васил Левски. В народната представа се оформят две линии, характерни за българската култура – изграждане на образа чрез християнската религия и чрез фолклора. В дългия период на развитие мотивите на тези исторически предания се преплитат и често битуват заедно. Народните предания разкриват образа на Апостола, покриващ се основно с двата типа, останали за продължителен период идеал в българското общество – героят (юнак) от народния фолклор и светецът-мъченик от християнската религия. Като извод може да обобщим, че в образа на Васил Левски, като най-велик син на България двата възгледа се допълват и създават един идеализиран образ. Друг извод след анализа на народните предания е за липсата на народни песни за Апостола. В народния фолклор се приема, че те се носят от жените. Запазените предания преимуществено са свързани с мъже, макар да се предават по наследство от жени. Влияние върху това оказва и затвореността на тайната организация, като едно типично „затворено мъжко общество“. Следващ извод е свързан с влиянието на запазената мемоарна литература (книгата на М. Марковски) и историческите документи. При задълбоченото разглеждане на някои запазени предания могат да се намерят аналогии в тях, но други са плод единствено на митологизирането на образа на Левски в народната памет.

Показател 7.24. Пенчева, Жана. Магически практики при строителството на православни храмове в Югозападна България // Годишник на Регионален етнографски музей – Пловдив. Т. 8. Магията или вярата в свръхестественото. Пловдив, 2023, с. 137-148. ISSN – 1314-5509

В статията се разглежда строителството на храмове в село Бистрица, Благоевградско. Това са църквите „Св. Георги“, „Св. Йоан Предтеча“ и „Св. Димитър“. Общо за тях е изграждането им след съновидения на три пророчици (ясновидки) – Вакла, Дафина и Савена. Те откриват основите на стари сгради и се явяват организаторки и главни дарителки на новите църкви. Чрез пророческите сънища на Дафина (баба Дача) се разкрива механизмът на тази магическа практика. Тя е най-висша форма на свръхестествените способности на ясновидките. Баба Дача получава съновидение още докато е малка, че трябва да изгради храм на определено място в Дъбова махала. Нейният живот преминава през редица премеждия, но тя упорито следва своята орис и е инициатор и организатор на изграждането на храма и неговата декорация. Ктиторският портрет на баба Дача е единственият портрет на ясновидка, запазен в българската територия. Изображението е доказателство за почитта на местната общност към нейните заслуги. Тази нейна дейност се приема и от представителите на църквата, което едно от своеобразията на отношението към врачките и пророчиците в българското общество. Анализът на предложените материали води до заключението, че през втората половина на XIX век в българското общество се налагат алтернативни практики на религиозност. Те са свързани предимно с развитието на женската религиозност.

Показател 7.25. Пенчева, Жана. Поклонничество и православните храмове в Югозападна България // Визуални изследвания, 2023, № 2, с Приложение (Под печат), ISSN: 2535-101X

Статията анализира запазените предмети, свързани с поклонническите пътувания до Йерусалим и Света гора. Разгледани са запазените шамповани икони, интерпретациите на Божия град и Света гора в отделни сцени, реплики на чудотворни икони и ритуални практики. Те са донесени от поклоннически пътувания до Йерусалим и Атон. Анализът на запазените артефакти в храмовете на Югозападна България налагат извода за предимно преки контакти със светогорските манастири. Те са обусловени от териториалната близост и непосредствените взаимодействия с представители на манастирите на Атон. Принос на автора е откриването и анализирането за запазени предмети в църквите от Югозападна България, свързани с поклонения на Божи гроб и Атонските манастири.

Показател 10.1. Пенчева, Жана. В съавторство с Валентин Китанов и Биляна Карадакова. Документи за Българското възраждане: Учебно помагало. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2017. 284 с. ISBN - 978-954-00-0155-5 – Глава четвърта „Религиозен и църковен живот“, с. 115-145.

В главата са представени документи свързани с религиозния живот на българите. Значителен дял от тях са посветени на строителството на християнски храмове в Османската империя. Най-голям е дялът на документите, проследяващи основни моменти от борбата за църковна самостоятелност в нейните различни фази. Следващите документи са султанския ферман за учредяването на Българската екзархия и устройството на църковната институция. Включени са искания и резултати от проведените допитвания по член 10 от фермана.

Показател 10.2. Пенчева, Жана, Васил Марков, Петя Костадинова. Християнски храмове от Югозападна България: Колективна монография. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2021. 332 с. ISBN 978-954-00-0283-5 Въведение, Глава I („Архитектура, монументална живопис и иконопис във възрожденските православни храмове от Югозападна България – с. 11-46) и Каталог – с.97-320.

Глава I („Архитектура, монументална живопис и иконопис във възрожденските православни храмове от Югозападна България – с.11-46.

В първа глава, върху материал от изследваните на терен 98 църкви и в широк културно-исторически план, е анализирана архитектурата, монументалната живопис и иконописиста на възрожденските православни храмове от Югозападна България. Хронологическият обхват е от запазените паметници през XIII-XIV век до второто десетилетие на XX век, като акцентът е на паметниците от Българското възраждане (XVIII-XIX век). Основен принос на автора е ретроспективното представяне, анализиране и обобщение на архитектурата, стенописите и иконите, запазени в православните храмове на региона.

Анализът на предложените паметници показва налагане на трикорабните псевдобазилики като основен архитектурен тип в региона на Югозападна България. Друг извод при обзора на строителството е, че голяма част от храмовете са изградени до средата на XIX век. През втората половина на XIX и в началото на XX век се осъществява интериорната декорация на църквите. Типът храм оказва влияние при оформянето на иконографската схема на монументалната живопис, включително и стенописите с дидактическо съдържание на определени места в него.

След анализа на историческото развитие на монументалната живопис в региона на Югозападна България могат да се направят няколко извода. Проучените от мен на терен православни църкви показват, че в разглеждания регион работят основно представители на няколко художествени средища: на Дебърската художествена школа в лицето на братя Макриеви и установилите се в с. Каракьой живописци; екипите на късните представители на Банската художествена школа – Михалко Голев и Димитър Сирлещов с една солидна художествена продукция; мелнишките образопоисци, които разработват един пищен декоративен стил. Основен принос на автора е, че по време на теренните проучвания към църковното изкуство в Неврокопска епархия бяха прибавени нови паметници (стенописите в църквите в селата Богородица, Железница, Велющец, Тросковския манастир и др.) и творци (братята Антон и Атанас). Част от отделни паметници са приобщени към известни школи – стенописите в селата Велющец, Железница и Тросковския манастир „Св. архангел Михаил“ към Банската художествена школа. Принос на автора е проследяването на налагането на нови сюжети в иконографските програми на храмовете. Основна тенденция на късното българско възрожденско изкуство е налагането на многобройни стенописи с нравствено-дидактичен характер.

Осигуряване на икони за храмовете дава възможност за развитие на художествените школи. Принос на автора е анализът на иконописното богатство в югозападните български земи. То показва, че на територията на региона работят представители на различни художествени школи. Най-широк дял сред тях имат банските и мелнишките иконописци. Църковните настоятелства са се обръщали за поръчки и към представители на други художествени центрове, но техните творби са значително по-ограничен брой. Проучванията в Югозападна България потвърждават фактите за загубата на редица ценни икони във времето от издаването на „Енциклопедия Пирински край“ (1995 и 1996 г.) и настоящите теренни проучвания.

Анализът на развитието на архитектурата, монументалната живопис, иконописата и дърворезбата налагат извода, че са създадени няколко основни центъра със своя специфика: Банско, Мелник и дебърската група, установила се в с. Каракьой. Проученото църковно изкуство маркира една продължителна активност и изключителна продуктивност, характерна за XIX и първите десетилетия на XX век. Художествените центрове продължават да развиват църковно изкуство с подчертана възрожденска естетика. Теренните проучвания разширяват картата на религиозното изкуство с включването на нови църкви с монументална живопис, иконопис, рисувани иконостаси, които обогатяват картината на християнското изкуство в Югозападна България.

Каталог на християнските храмове в Югозападна България – с.97-320.

Основен принос е проучването, каталогизирането и популяризирането на неизвестни и малко известни за науката паметници от територията на Благоевградска област и в диоцеза на Неврокопска епархия. Това е резултат от теренните проучвания на авторския колектив по Националната научна програма „Културно-историческо наследство, национална памет и обществено развитие“ (КИННПОР) на Министерството на образованието и науката. В „Каталогът“ са представени 69 християнски храма, като три от тях се намират в Роженския, Чуриловския и Тросковския манастир, а останалите са енорийски църкви. В „Каталога“ са представени внушителен брой цветни образци -374, разкриващи богатството на представените паметници. Църквите са представени в Каталога в азбучен ред по имената на техните патрони. Подбрани са предимно храмове от Възраждането, които са представителни за

православното изкуство в региона. При изработването на текстовете авторът в хронологичен план разглежда мястото на църквата, строителството на храма с архитектурата и вътрешния интериор – монументална живопис, иконопис, дърворезба.

SUMMARIES
OF THE SCIENTIFIC WORKS OF DR. ZHANA HRISTOVA PENCHEVA

Indicator 3. Pencheva, Zhana. Between sin and punishment : didactic themes from Bulgarian Christian monumental painting. Sofia : St. George the Victorious, 2020. 204 p. ISBN 978-619-7283-20-4

The proposed study is based mainly on studies of cultic Orthodox monuments on the territory of Southwest Bulgaria with parallels from the entire Bulgarian ethnic diaspora. The main goal of the study is to reveal the moral characteristics of Bulgarians based on traditional religious views, which continue to be the leading criterion for morality in society. The study emphasizes an actual problem for man in the Christian religion - sin, attempts to overcome it and the punishment of offenders. In the Bulgarian visual arts during the Renaissance, a number of moralizing plots were imposed, which the church institution used to maintain the morality of the Orthodox population. The research aims to trace the development of visual didactic scenes, as part of the religious and cultural-educational functions of the church institution. Next - to consider the specifics of sins, their overcoming and punishments with eternal torment in Hell of all Christians who refused to repent and overcome voluntary or involuntary sins.

In a chronological aspect, the study covers the development of church art and, above all, of monumental painting during the Renaissance era, which in the region under consideration continued until the Balkan War of 1912. The monograph includes monuments from the territory of Southwestern Bulgaria - 37 churches and 3 monasteries, as well as a number of monuments from other regions of the Bulgarian territory.

The proposed basic structure of the work contains: Introduction, three chapters, Conclusion, Bibliography and an album part of 150 samples from various monuments, for the most part unknown to science, and others interpreted in a new way in accordance with the set goals. This structure gives the maximum opportunity to trace the mechanisms of the implemented changes that occurred during the considered period in Bulgarian art and specifically in didactic scenes and compositions.

In the first chapter: Orthodox churches in Southwestern Bulgaria, wall paintings related to didactic themes in the iconographic program of Orthodox churches are analyzed. The construction of Orthodox churches in the region of Southwest Bulgaria follows the tradition and mechanisms characteristic of the entire Bulgarian ethnic territory. From the overview of the temples, it can be concluded that in the middle of the 19th century, a large part of the cult buildings in the region were built and functioning, which is a condition for a normal religious life. According to their architectural type, the built Orthodox churches are of two types - small one-nave and one-apse churches and large three-nave pseudo-basilicas. For the region of the south-western Bulgarian lands, the three-nave pseudo-basilica, expanded with narthexes and open galleries, prevails as the dominant type. This architectural type largely determines the iconographic programs of the monumental decoration in them, where a large part of the scenes with didactic themes are located. The Last Judgment and the didactic scenes newly introduced during the Renaissance spread in the region: The Torture of Sinners in Hell, The Righteous and the Unrighteous Confession, At the Witch for the Cure, scenes from the Apocalypse, The Death of the Righteous and the Death of the Sinner, The Parable of the Rich and the Poor Lazarus, Arch. Michael takes the rich man's soul, the Wheel of Life, etc. They were interpreted in the period from the second half of the 19th and the beginning of the 20th century, when their iconography was imposed in the large Orthodox centers, and in the region under consideration by the representatives of the Ban Art School, especially the late painters Mikhalko Golev and Dimitar Sirlestov, the Minovi family, the painters from the Melnish art center (Lazar Argyrov, Andon). The individual representatives of the Debar and

Samokov art schools play a decisive role in their spread in the region. The research shows that some of the plots remain in the narthexes, emporia and open galleries, but others enter the space of the nave.

The analysis of the religious art in the south-western Bulgarian lands preserves one specificity, which is determined by various factors. On the one hand, the region is developing far from the centers imposing canonical iconographic programs, and on the other - from the imposed secular culture, which is connected with a decrease in the religiosity of the Bulgarian people and the interest in church life. In this region, due to the unresolved national problems and the preservation of the church institution as an ethno-differentiating national element, an opportunity is given for a specific development of the interior decoration of the temples.

In the second chapter: "Sinful life in Bulgarian Christian monumental painting" the fall of the believing Christian is analyzed - from sin to punishment at the Second Coming. These searches are part of the composition The Last Judgment and those that appeared during the Renaissance: Righteous and Unrighteous Confession, At the Fortune Teller, The Death of the Righteous and the Death of the Sinner, Arch. Michael takes the rich man's soul. The mentioned subjects are part of the iconographic repertoire of a number of churches in Southwestern Bulgaria in the 19th and early 20th centuries.

The proposed visual interpretations of the sins of Christians force the conclusion that this was one of the most popular themes during the Renaissance in Bulgarian painting. From the beginning of the 19th century, these plots initially found a place, as elements, in the composition Last Judgment. The representatives of the art schools are paying more and more attention to the Judgment of the souls of deceased Christians. The hand of God with the scales becomes an integral part of the composition and is placed in its center. It interprets the struggle between the forces of Good, represented by the archangels Michael and Gabriel, and Evil, represented by various devils, to tilt the scales towards Heaven or Hell. The standing half-naked souls are terrified waiting for the judgment of the Lord and they see the last protection and hope in the face of Arch. Michael, faced the numerous demonic forces. Let's not forget the necessary optimistic detail - the slight inclination of the scales towards Heaven, in the interpretations of some of the representatives of the Samokov School of Art.

The preserved visual samples also illustrate another main element of the Last Judgment composition, namely the taking of the souls of sinners to the River of Fire and Hell. At first, the interpretations presented the image of the damned in a general way - they were painted as a large group of people walking towards the sinister mouth, bound with a solid iron chain and driven by two or more devils. Gradually, at the beginning of the 19th century, a process began in visualization of the personification of sinners, who are separated into several groups, and above each sinner his sin is written, to serve for the edification of all believers who enter the temple. The individualization of sin and subsequently its punishment is a characteristic feature of the Renaissance era, which is also reflected in the mentioned scene.

The Renaissance artist pays attention to various didactic plots that, on the one hand, can help believers to avoid the heavy share of the Torments of sinners in Hell, and on the other hand, reinforce the sinfulness of individual representatives to serve as moralizing scenes. In this way, the Righteous and the Unrighteous Confession appear and impose themselves in Bulgarian painting, as an attempt to overcome the infernal torments of Hell. In this time interval, the other extremely popular composition - Going to the witch for a cure, punishes the witch herself and those who bring the sick to her. The two compositions are found next to each other or above each other in the iconographic programs of the narthexes or in the open galleries.

The visual arts explore the great question of sin and the attempt to overcome it, interpreting it through a series of moralizing scenes. First, believers are called to confess their sins and repent in order to earn a place in the Paradise. This idea is suggested through the

composition Righteous and Unrighteous Confession, which is widespread in the region of Southwest Bulgaria. With the next scene - the Wheel of Life, one is reminded of the transience of human life on earth and emphasizes the pursuit of a dignified life on earth and preparation through righteousness for eternal life in Paradise. Further on, the painters continue the moralizing theme with an illustration of the two scenes: The Death of the Righteous and the Death of the Sinner, vividly showing the migration of the Righteous to the paradise and the attack of the Sinner by Satan's numerous retinue of devils. In them it is clearly shown how every Christian will receive retribution according to his earthly deeds. The idea of the punishment of the people who sinned against God during the Last Judgment in Bulgarian Renaissance art is extremely strengthened and diversified in terms of genre with different scenes and compositions. The representatives of the art schools emphasize the spread of the Judgment of Souls, as a common element of the Last Judgment composition; Arch. Michael takes the soul of the rich, widely interpreted in studies region. From the presented materials and visual samples, it is established that a very important part is occupied by the sins for which the offenders are led by the devils to the fiery Hell. An important conclusion from the analysis of the examined monuments shows that the Renaissance worldview is reflected in the monumental painting with the increase in the personification of sins, and on the other hand, the gradual imposition of professional sins, a reflection of the development of the economy and the social position of the individual.

The third chapter is: "The torture of sinners in Bulgarian Christian monumental painting". According to Christian ideology, throughout his conscious life, as already became clear from the Second Chapter, a person faces various temptations offered by the Devil. Human nature is weak and hard to resist temptations, despite the strong folk tradition and strict morality in Christian society. These weaknesses are sins, and the Orthodox Church constantly struggles with them during the long period of its development.

Even in the Old and New Testaments, various vices that society rejects are commented on - theft, murder,. Some of them were codified in the Bulgarian medieval law and defined as crimes in the Ottoman legal system. Other offenses are related to carnal desires (fornication, adultery) and were condemned from a moral point of view even in antiquity. During the Renaissance, crimes related to the profession of individual Christians were very popular, and were widely condemned both verbally and visually.

In this chapter, the punishments upon sinners after they are sent to eternal torment in Hell are broadly interpreted. In the iconographic programs of the post-Byzantine period, sinners are present in the Last Judgment composition. From the middle of the 19th century, illustrations of the punishments of the condemned, known in our historiography as the Torture of Sinners, became particularly popular among Bulgarian society. Gradually, the Torment of Sinners in Hell was separated into a separate register and it was placed under the composition The Last Judgment. In the iconographic program of the indicated scenes, an exact iconographic model is missing in the images of the individual offenders. The figure of a sinner (male or female) is most often depicted, naked and up to the waist in the fiery flames of Hell. Often they are accompanied by one or more devils who push them into the fiery flames. Only distinguishable are the punishments of the damned who abuse their professions, from the fact that they are represented as the instruments of their sin. A study of the preserved frescoes suggests that sinful women are often represented in the fiery flames of Hell, with their bodies wrapped in snakes (harlots, adulteresses and sorcerers). From the analysis of the proposed material, the following conclusions are imposed. The main thing is that, due to the uniformity of the images in the Torment of Sinners, they are accompanied by inscriptions that point to the corresponding sin.

Already in the 17th century, painters began to present a lower register with the Torment of Sinners in Hell, which in the 19th century was established in the iconographic

programs and found a wide spread throughout the Bulgarian ethnic territory and specifically in the southwestern Bulgarian lands. In the sequential order of development of the path of sin, it is normal to assume that the sins of the offenders led to Hell and the corresponding punishments will overlap, which is confirmed by the visual materials.

The following conclusion can be drawn from the proposed analysis, namely that crimes and punishments of sinners reflect the contemporary state of Bulgarian society. For the sponsors of the mural decoration of the temples and for the Bulgarian painters, it is extremely important that the visual images encompass more vices, as often their punishments are presented in a rather uniform way and only the accompanying inscriptions to the respective scenes direct us to the corresponding crime.

From the analysis of monumental painting in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century in Southwest Bulgaria, the following important conclusions can be drawn in the Conclusion. In the region, a number of didactic and eschatological scenes related to the sinful life of believers and their punishments were assimilated, spread and acquired a permanent place in the iconographic programs of the narthexes and open galleries in some parish churches. Such are the Righteous and Unrighteous Confessions, At the Witch's Cure, The Death of the Righteous and the Death of the Sinner, which appeared during the Renaissance. Michael takes the rich man's soul, etc.

Researches in the region forces the conclusion that only in some temples the iconographic programs contain didactic scenes, and in others the old canonical tradition is observed, which is probably due to the preferences of the sponsors. The most numerous are the moralizing scenes painted by the late representatives of the Bannsko art school - Michalko Golev and Dimitar Sirlestov. Almost all didactic scenes are found in the mural decoration of churches by representatives of the Minovi family, often accompanied by interesting iconographic solutions of individual elements. Close to the stylistics and especially to the theme of Minovi's murals are the painters from the Melnish art center.

In the 19th century, the Rila Monastery took shape as an integrating center for Bulgarian society, having a great social effect through the spread of monumental painting. The pilgrims and painters working in the south-western Bulgarian lands assimilated a significant part of the iconographic models and transformed them in the local centers according to their preferences.

As a result of the research of the monuments from the region, conclusions can be drawn regarding the place of the didactic scenes in the iconographic scheme of the temple. Usually instructive subjects are depicted in the narthexes and open galleries. In the absence of a narthex, some of them were painted in the nave. The analysis in the iconographic programs shows fluctuations and different solutions among individual painters and schools. Through the visual images, the sins of Christians, the stages of their fall and their punishments in the eternal torments of Hell can be revealed.

The Righteous and the Unrighteous Confession traces the personal struggle and choice of each Christian between the righteous way of life and sin. In this direction, with the Wheel of Life scene, emphasis is placed on the brevity and rapid transience of human life and the need, instead of vain existence, for a person to turn his gaze to the true Christian values that will help him deserve his place in the heavenly villages. An important place is given to the eschatological scenes related to the Death of the Righteous and the Death of the Sinner, which should visually help believers to make the right choice in their earthly affairs. Traditionally, since the Middle Ages, a major place has been assigned to the composition of the Last Judgment, while during the Renaissance, in the interpretations of the plot, the judgment of God with the Judgment of the Soul plays a significant role, where the good and bad deeds of each Christian are weighed and, regardless of his social status, he will receive a deserved place in Eternal Heaven or Hell. The social reality is reflected in the wide distribution in the

region and in the entire Bulgarian ethnic territory scene of Archangel Michael taking the soul of the rich.

The presentation of sinners at the Last Judgment and the torture of the damned in Hell are an extremely revealing moral code that serves to regulate relations in Bulgarian society. In the south-western Bulgarian lands during the second half of the 19th and the beginning of the 20th century, the church as an institution provided an effective visual ethical model, which the whole society complied with. The condemned vices show an exceptional morality of the Bulgarian society and it is no coincidence that these scenes are a kind of ethical code for the Bulgarian Orthodox society.

After the analysis of the didactic theme, another main conclusion can be made regarding the transferred tradition from the Middle Ages to the Renaissance era in Bulgarian monumental painting. The sins of the Christians and their punishments have as their literary foundations the preserved apocryphal literature and the Damascenes and collections of mixed content that were distributed during the Renaissance. Very often we observe a complete visualization of the literary sources. Part of the frescoes with the composition of the Last Judgment in the Bulgarian lands preserve the learned Byzantine models and continue to interpret them in the following centuries, as a number of monuments speak about. The analysis of the didactic theme leads to the conclusion that individual motifs are preserved in the Bulgarian miniatures and found a basis for development in the monumental painting during the Renaissance. As part of the Europeanization of Bulgarian painting, a number of new moralizing scenes were imposed - Righteous and Unrighteous Confession, journey of the Soul, individual themes from the Apocalypse, etc., which directly or through the active influence of the great Orthodox center of Mount Athos spread in the southwestern Bulgarian lands. The analysis of the widespread morally instructive plots is conditioned by the specificity of the region - it is a contact zone where Bulgarian and Greek painters work and the mutual influence between them is part of its characteristics. A very important point of this process is the distribution of liturgical printed books with engravings on this theme.

Another main characteristic of Bulgarian monumental painting during the Renaissance era is the increased folklorization, which manifests itself most profoundly precisely in the didactic scenes. In them, a number of elements of the pagan heritage are manifested in the interpretations of the morally instructive plots. In this direction, the annotated inscriptions to the indicated scenes also have an exceptional moralizing effect.

In the 19th century, the ordinary Orthodox Christian did not overcome his fear of the expected Day of Judgment and the End of the World. The widespread literature and the impressive number of visual images of this theme in a large part of the temples is an unequivocal proof of the topicality of the theme among patrons, painters and ordinary believers. The influence of Catholic and Protestant propaganda determines the interest in these plots, so typical of Western European culture.

Indicator 4. Pencheva, Zhana. Creation in Images: Scenes from the Painting and Carving of Christian Temples in Southwestern Bulgaria: Monograph. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press, 2021. 332 p. ISBN 978-954-00-0284-2

The monograph "Creation in Images: Scenes from the Painting and Carving of the Christian Temples in Southwestern Bulgaria" is the result of the field research and the financial support under the National Scientific Program "Cultural and Historical Heritage, National Memory and Social Development" of the Ministry of Education and Science. The scientific work contains 246 pages of text and 221 visual colour images, 204 of which are published for the first time.

As a result of the field research, 41 Renaissance temples with motifs from Genesis were included in the study, the vast majority of them being introduced into scientific

circulation for the first time. The first chapter of the book traces the individual stages of the formation and development of the iconography of the six-day in European and Bulgarian art. Chapters Two and Three: "In the Garden of Eden" and "Out of Eden" trace the development of the creation motifs.

The study traces the subject matter of "The Story of Adam and Eve" chronologically and locally - in the churches of Southwestern Bulgaria. Secondly, the relationship of the Six Days cycle to didactic scenes in the Renaissance is revealed. The impact of the biblical text and folk culture on the narrative presentation of Genesis is elucidated. It analyses the interest in knowledge - in the appearance of the earth, nature and the first people, and its dissemination through visualization in church art.

The third group of contributions is research contributions. They can be separated into two fundamental directions: 1. The beginning of a complex study of the dynamics in the visualization of one of the main questions in the Christian religion, that of the origin of man, the earth, the heavenly bodies and nature and the determination of its place in the iconographic programs imposed by our zographers in the Christian monuments of Southwestern Bulgaria in the period of the 16th - 19th centuries. 2. Formulation of the main part of the still undeveloped problems in the specific scientific field, the detailed study of which is yet to be carried out.

Indicator 5. Pencheva, Zhana. Bulgarian Orthodox Temples during the Renaissance: a Monograph. V. Tarnovo: Faber, 2015. 352 p. ISBN - 978-619-00-0371-7

This study examines the development of Bulgarian Orthodox churches in the Central Balkan Mountains during the Renaissance. It includes 267 parish churches and 22 monasteries. The first chapter traces the organization of the construction of Orthodox religious buildings, the overcoming of restrictions in obtaining permits (farms), the forms and mechanisms of financial security for construction. The second chapter traces the mechanisms of interior decoration of temples with frescoes, iconostases, and icons, which made extraordinary progress in the development of church art. The interior space of the temple is loaded with a large number of donation inscriptions, which reveal the participation of various social groups of Bulgarian society. The established clerical spaces in the temple are examined, reflecting the size of the gift and the place of the donor in the hierarchy of Renaissance society. Chapter three analyses the forms of providing the rituals in the temple with the necessary church utensils and liturgical literature.

The forms and mechanisms of securing funds for the construction and functioning of parish churches and diocesan monasteries, which are a kind of symbiosis of the preserved and transmitted Christian tradition with new social mechanisms during the Renaissance, are outlined.

A significant amount of unknown and little-known to science donation inscriptions and archival sources, located in the BIA at the NBKM, in the territorial state archives and in the parish temples, have been discovered and introduced into scientific circulation by the author. Based on the results of many years of research and the inclusion of new documents, the mechanism of construction and decoration of Orthodox temples is clarified. Conclusions related to the changes in overcoming restrictions in the construction of Orthodox religious buildings are drawn. As a result of the analysis, the specific mechanisms of providing church utensils and liturgical literature are outlined. On the basis of the preserved liturgical literature and the preserved attributions, the process of gradual disappearance of the manuscript book and its replacement by printed copies is traced, secured mainly through import from Russia with the active mediation of Bulgarian emigrant organizations. An original contribution is the discovery of new forms of endowment that have not previously been the subject of study or interpretation. Some of these are related to canonical traditional practice, such as the purchase

of thrones by the laity, others derive from the nature of property in the Ottoman Empire, such as the purchase or donation of a site for the construction of a cult building, others appear to be the result of demographic changes and the use of certain maintenance fees. The forms and places of perpetuation of donors during the Renaissance occupy an exceptional place in the work. This is done on the basis of cryptic inscriptions, especially in the interior space, which mark the donor's place in Renaissance society. Through careful analysis, the place of new rituals honoring beneficent and honorary members has been found.

Indicator 6.1. Pencheva, Zhana. Comets in the Worldview of the Bulgarians During the National Revival // *Balkanistic forum*, 2017, № 2, c. 274-288. ISSN - 1310-3970

The changes of the views of the people living during the Bulgarian National Revival on the comets (stars with a tail) are studied on the base of the preserved marginal notes in books and articles in the press from the Bulgarian National Revival. The documents show the two forms of development of the culture in Bulgaria – the high culture and the popular culture. The superstitions and prejudices definitely constituted a large percentage due to the traditional folk culture, which slowly changed and with difficulty. The facts that illustrate ordinary people's fear of the stars with a tail in Europe, Russia and the Ottoman Empire, show that this phenomenon was commonplace and it included all people. At the same time the Bulgarians in the 19th century were quite well-informed about those celestial bodies and were not detached from the current achievements of astronomy in those times. The overcoming of the irrational medieval primitivism was carried into effect on the basis of the gained experience from the observations, the higher education of the Bulgarian intelligence and the progress in natural science in this aspect. The rational views on the committees became more enduring with the time. This shows again the transience of the epoch and the slow changes in the view of life of the people who lived during the Bulgarian National Revival.

Indicator 6.2. Pencheva, Zhana. The east and “The Last Judgment” in the Bulgarian Orthodox art // *Orbis linguarum*, Volume 18 , Issue 1, p. 125-131. ISSN 1312-0484

The paper deals with two similar symbols – “The Judgment of the Soul” in the art of Ancient Egypt and “Weighing the Souls” from the scene “The Last Judgment” in the Bulgarian Orthodox art. They are part of the eschatological understanding of the afterlife. These symbols were analyzed and the paths of their movement were traced. The visual image of the supreme check of every deceased is the weighing of the heart and the judgment of God Osiris. It is related to spell 125 of the Book of the Dead. The article analyzes the iconography of this scene, which was widely used during the New Kingdom in Ancient Egypt. The “Judgment of the soul” of Ancient Egypt was probably transmitted by the Jews in Asia, and later entered the Christian iconography of the composition “The Last Judgment”. The formation of the iconographic image type in Byzantine and Western European art was traced

. During the Bulgarian Renaissance, “Weighing of Souls” became a major motif and was interpreted by a number of painters in Southwestern Bulgaria. Images in the temples of Blagoevgrad, Rila, Bistritsa, Selishte, Dobarsko, Teshovo, Zlatolist, Dolen and others have been preserved. The analysis of the iconographic images makes it possible to summarize the results which show a number of similar elements in the two scenes. Such are the holy characters God Anubis and Archangel Michael, the two exits for the soul of man - eternal life or eternal torment. The long life of the symbol under consideration leads to the conclusion about the continuity of the moral evaluation of human earthly affairs.

Indicator 7.1. Pencheva, Zhana. To the question of the Bulgarian monasticism during the Renaissance // *Yearbook Science - Education - Art*, 2015, Vol. 9, pp. 64-71. ISSN -1313-5236

In this article I trace individual aspects of the "vows of God" and their significance in economic and spiritual terms for the development of Bulgarian monasteries. The analyzed practice shows a variety of motivations in the case of the naming: in the case of the vows of God, the object of the offering is the individual - mainly children affected by the canonical-religious tradition (first-born "children" - "Abram's sacrifice", maidens from wealthy families praying for the whole family); in the case of death of newborn children and in the case of perennial infertility ("childlessness"), the parents condemn the newborn to God and St. Virgin Mary to keep them alive; in terrible natural disasters, wars and epidemics, God's mercy is invoked with vows; after healing a "child by the grace of God," it is to be given to God; for political reasons and indulging in literary activities especially in the 18th and early 19th centuries. Socially disadvantaged persons (orphans) are also sent to the monasteries; people with mental health problems and physical disabilities; childless elderly and lonely people with no one to take care of them; the laity made a vow. A special category are priests and elders who, after the death of a spouse, find peace in the monastery at the end of their earthly journey; . In the case of vows, mainly property, money, books are donated. The analyzed documents and established practices lead to the conclusion that monasteries acquired large endowments during the "vows of God". Upon taking spiritual vows, monks and nuns donate a lot of money to the monastery itself. A contribution to the author's subject matter is the study of the specific ritual of ransoming the doomed children. A significant number of children have been condemned to God under various circumstances. Some of them were later redeemed upon reaching a certain age with the consent of the monastic brotherhood in the performance of a special ritual and an additional gift to the monastery.

Indicator 7.2 Pencheva, Zhana. Towards the Question of Pilgrimage during the Bulgarian Revival // *Arts and Culture as a Resource for Development - Sofia: Vanguard Prima*, 2015, pp. 35-50. ISBN - 978-619-160-473-9

The preserved historical sources and information from the folk culture imply that the pilgrimages to churches and monasteries during the Renaissance were connected with the Christian tradition "for the salvation of the soul". The pilgrimage journeys, according to the preserved records from the Central Balkan Mountains region, have different objects, the most important being the visits to the Holy Sepulchre, the Holy Mountain, the Rila monastery and other Bulgarian monasteries. The paper analyses the invitations , the mechanism of preparation and implementation of pilgrimages under the difficult conditions in the Ottoman Empire - sending to the settlement, welcoming in the holy shrine, the feast itself and the care of the pilgrims. Surviving documents suggest that religious visits were most numerous during temple feasts and at Easter, when donations equaled alms throughout the year. Characteristic of diocesan monasteries is the distribution of pilgrimages between the parish churches and the nearby holy monastery. A contribution of the study is the conclusion that the formalized practice from Jerusalem and Mount Athos was transferred to the diocesan monasteries. Along with tradition, during the Renaissance pilgrims were attracted by the magnificent newly built temples, professional frescoes and icons and by the activity of the monastic brotherhoods in the processes of formation of the Bulgarian nation.

Indicator 7.3. Pencheva, Zhana. Co-authored with Valentin Kitanov. Church revenue and expenditure books and the forms of financing Bulgarian education during the Renaissance // *History of education - new research, unique cultural values and museum*

collections. Innovative forms of presentation: International scientific conference, Gabrovo, 2014. Gabrovo: EX-PRES, 2015, pp. 116-125. ISBN - 978-954-490-468-5

The article discusses one of the main functions of the church, namely the maintenance of the school by dedicating a portion of the income to the temple. The authors' contribution is to reveal the various forms of soliciting donations for education. This is a fundraiser during Sunday and holiday services at the church; allocation of funds from certain services (baptisms, weddings, funerals); set aside funds from the sale of candles, wax, wood oil, etc.; lease of property for the benefit of the school; bequests of money and property for maintenance, and the formation of foundations.

Gradually, with the development of the Renaissance processes, the Bulgarian municipalities regulated and centralized the maintenance of education with annual contributions from the individual parish churches and the diocesan monasteries, as well as from the representatives of the clergy - priests, monks, abbots, archpriests. Gradually the school treasury was separated from the church treasury and the church allocated funds through certain fees. Such are the percentages of the vulli (marriage document), of the vladichina, and others, which are regulated in the Diocesan Statutes of 1871. The authors' contributions are summaries of the use of various forms to secure gifts, often borrowed from the repertoire of church organization (e.g., name-day celebrations accompanied by donations).

Indicator 7.4 Pencheva, Zhana. Women donors to the Bulgarian Orthodox temples during the Renaissance // .. *I would keep her under lock and key until she stops writing: the Proceedings.*- Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press, 2015, pp. 5-18. ISBN - 978-954-00-0033-6

The article examines the place and role of women in the donation practice of the Orthodox temples of the Central Balkan Mountains during the Renaissance on the basis of epigraphic materials, condyles and other documents. The paper analyses the process of gradual overcoming of the regulated restrictions and the medieval worldview related to the position of women in the public space of the parish church. A woman's place is in the gallery or in the women's ward (emporium) on the second floor, often partitioned off with a grille and a separate door. Documents and practices show that the ship continues to be understood as a typically masculine space. The author focuses on the breakthrough of the women in the town Koprivshtitsa, who, in the absence of men in the settlement, went down to the central room of the temple with the justification "to hear the priests' sermons better". During the Renaissance Bulgarian women more successfully entered the public space of the settlements. He is actively involved in the church life of the church. The woman expresses herself through collective, family and individual giving. At the end of the era, the activities of the Bulgarian woman evolved from religious to secular forms of charity. Through charity, the Bulgarian woman mastered a number of spheres of public space and received recognition for her activities as a guardian of basic Christian values and moral norms.

Indicator 7.5. Pencheva, Zhana. Miraculous Icons and Pilgrimage in the Monasteries of the Old Mountains during the Renaissance // *News of the Gabrovo Regional History Museum*, 2016, Vol. III, pp. 298-311. ISSN -2367-783X

The article discusses three miraculous icons found in the monasteries of the Old Mountains. These are "St. Theotokos of the Holy Trinity" from the Troyan Monastery "Assumption of the Blessed Virgin Mary", "St. Virgin Mary" from the monastery of the same name in the village of Arbanassi and "St. George" from the monastery of the same name. By tracing the history and veneration of the miraculous icons, the author analyzes their role in accumulating sacredness for the holy monasteries on the one hand, and in providing funds for the monastery on the other. A contribution is the identification of the main moments of the

cult practice surrounding the veneration of miraculous icons: the making of a special iconostasis, the covering of the icon with a complete vestry or the covering of its individual parts, placing a certain number of candles in front of it, making processions with the icon, covering the icon with an expensive veil, presenting a frescoed copy in the monastery temple, making prints with the image of the holy relic and distributing them, making books with the miracles produced by the icon. From the analysis we can conclude that a complete ritual around the miraculous icon was built only in the Troyan monastery, which encompasses all components. In the monasteries of Glošene and Arabakonak, individual elements of the cult of the miraculous icons are present, but the complete set is missing. This may be due to the fact that there is no fully elaborated cult or to the destruction and forgetting of the tradition during the cataclysms that have accompanied the historical development of the said monasteries.

Indicator 7.6. Pencheva, Zhana. The metochs of the Rila monastery in the Balkan region // *News of the regional historical museum Gabrovo*, 2017, Vol. IV, pp. 305-321. ISSN -2367-783X

The article is based on new documents from the Archive of the Rila Monastery and, above all, on the preserved correspondence of traveling monks and individual Bulgarian settlements with the leadership of the monastery brotherhood. Through the documents, the author restores the main functions of the sent clergy in the settlements located in the Staroplanin region, reveals the role of the metochs in the structure of the revival society and analyzes the changes in the relations between the settlements and the Rila brotherhood against the background of the church struggle and the struggle for liberation. Until now, Bulgarian historiography usually emphasizes the cultural and educational aspects for the benefit of the individual settlements from the traveling monks, and accordingly the benefit for the monastery is exhausted by the collected alms and what was built with the material funds provided by the Bulgarian society. The author's contribution is an in-depth examination of the processes and relationships of the Rila Monastery with the Bulgarian population, carried out through its traveling monks and the methochs, which are significantly more diverse and complex and to a large extent are the result of social changes in Bulgarian society during the Renaissance. The methochs of the Rila Holy Monastery occupy an important place in the structure of Bulgarian society during the era and have a decisive importance in a number of processes of cultural and religious life.

Indicator 7.7. Pencheva, Zhana. The Cult of the Patron in the Bulgarian Orthodox Temple // *Culture - Memory - Identity: Proceedings of an International Conference on the 20th Anniversary of the Founding of the Department of Cultural Studies at Southwestern University "Neofit Rilski"*. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press, 2017, pp. 111-118. ISBN - 978-954-00-0156-2

The article analyses one of the oldest cults - the cult of the patron saint of the church and the settlement. The conclusion is that the most popular cartridges are St. Virgin Mary, St. Dimitar, St. George et al. The imposition of the veneration of St. Virgin Mary, which often replaces the medieval veneration of St. Petka. Emphasis is placed on increasing the patron patrons associated with Bulgarian saints. John of Rila and St. brothers Cyril and Methodius. They are examined as part of the process of the search for Bulgarian identity during the Renaissance. Highlighted are the major modes of patron-patron selection associated with older patrons, donors, and migration processes. The main moments of the veneration of the patron saint are concretized - visual and verbal image, as well as the corresponding ritual. The author's contribution is the analysis of the place of the patron saint in the iconographic program in the temple - the image in the patronal niche, the gesture cycle, the icon in the

canonically assigned place - the second royal icon after the images of St. Nicholas. Virgin Mary with the Child. The preserved documents suggest that the monasteries attracted a significant number of believers with the possession of miraculous icons of their patron saints and thus became great cultural and religious centres during the Renaissance.

Indicator 7.8. Pencheva, Zhana. Mural paintings from Blagoevgrad region - between the canonical and the folklore // *Yearbook of Regional Ethnographic Museum - Plovdiv*. T. 7. Tradition in folk culture. Plovdiv, 2018, pp. 179-188. ISSN - 1314-5509

The article traces the work of the last representatives of the Bansko School of Art - Mihalko Golev, Dimitar Sirlestov and their teams, who created murals and icons in the second half of the 19th and early 20th centuries. The study included the frescoes in the churches in Blagoevgrad and the villages of Bistritsa, Selishte, Leshko, Palat, Velyushchets. Representatives of other artistic schools visualize nrovstvenno-ethical subjects in Petrich, Churilov Monastery, the villages of Dolen and Teshovo. Highlight is the iconographic program of the composition "The Last Judgment", as well as scenes with didactic content: individual chapters of "The Apocalypse", recreating the "Revelation" of John the Theologian; "The Righteous Confession" and "The Sinful Confession; "The Wheel of Life"; "The Wandering of the Soul"; "The Archangel Michael takes the soul of the rich man"; "The Death of the Sinner" and "The Death of the Just"; "To the sorceress for a cure." In the region of Southwestern Bulgaria the "Torments (Punishments) of Sinners" are widely illustrated. The dominance of moral-didactic scenes is analyzed as an echo of the apocryphal literature and the contemporary social and ethical understandings in Bulgarian society.

The author's contribution is the analysis of the development of the decorative decoration of some of the Bulgarian churches, related to the mutual influence between the orthodox and folk culture. The new scenes contribute to the enrichment of the monumental painting in the temples of Southwestern Bulgaria and convey a specificity of Renaissance art. The large Renaissance artistic centres have their beneficial influence on the thematic selection and execution of decoration in smaller settlements, such as some of the Orthodox religious buildings studied.

Indicator 7.9. Pencheva, Zhana. The settlement ethnicity structure and the convents of the Rila Monastery (the example of Gabrovo and Nevrokop) // *Nasselenie*, 2018, Vol. 39, № 2, 2018, p. 247-259, ISSN 0205-0617

The paper analyzes the impact ethnicity structure of on the process of refusal to accept monks of the Rila Monastery and the closure of its convents in the Bulgarian settlements. Two urban centers are under consideration – Gabrovo and Nevrokop, characterized by a different ethnicity structure. Gabrovo is a purely Bulgarian settlement and Nevrokop has a mixed population. The authoress analyzes the intensity of the processes and the influence of the different ethnic groups with their economic and political possibilities to achieve the desired results.

Indicator 7.10. Pencheva, Zhana. The artistic heritage of the Troskov Monastery "St. arch. Mikhail" // *News of the Blagoevgrad Regional Historical Museum*, 2018, T.VI, pp. 66-72. ISSN - 2603-5499 -

The article reveals a new monument - the church of Troskov Monastery "St. archangel Michael." Preserved documents and legends show that the holy monastery was probably built during the reign of Tsar John Asen II, rebuilt in 1847 as a three-aisled pseudo-basilica and reconstructed after the great earthquake of 1903 (1906), when a bell tower was erected in the western part. During the field research I found an inscription in a niche on the east window of the south wall, according to which the decorative decoration of the temple can be attributed. It

was executed by the team of one of the late representatives of the Bansko art school - Dimitar Sirlestov in 1905. The overall decoration of the temple is typical for the region of Southwestern Bulgaria from the late 19th and early 20th century. The only fresco is "The Last Supper" in a niche with an asymmetrical arrangement of figures and baroque details. The iconostasis, the icons and the preserved church furnishings, made in 1905, are proof of the professionalism of the zoographers. The analysis calls for the preservation in this monument of the characteristic features of the Ban school of art, associated with a return to the classical vision of the icon, the use of a gold background and the emphasis on the folds of the saints' robes, and the shortening of the human figure. The analysis of the overall decoration of the temple in Troskov Monastery leads to the conclusion that it is of high artistic value and adherence to the canon.

Indicator 7.11. Pencheva, Zhana. Co-authored with Liliana Dimitrova. Philanthropy - a revived tradition in the University Library of the Neofit Rilski University of Science and Technology - Blagoevgrad // *Bulgarian literary heritage - part of the European cultural space: papers from the XXVIII national conference of the Bulgarian Library Association, Plovdiv, 7-8 June 2018. Sofia: BBIA, 2018, pp. 133-138. ISBN - 978-954-9837-32-2 -*

The article discusses the donations to the University Library at the Southwestern University "Neofit Rilski. The analysis of the book collection shows that donated literature represents about 20% of the total collection. Special attention is therefore paid to receipts through donations. The motivation of donors is varied. Donors can be divided into two main groups - collective and individual donors. Collective donors are scientific, social and non-governmental organizations. Personal donations by our scientists have been increasing in recent years. The most frequent motivation is to leave valuable copies from different branches of knowledge, which presents the library as an institution for preserving book wealth. Rare and valuable old books, which are the only copies in Bulgaria, were acquired through donations. The initiators are the donors themselves. Perpetuation of the donor's name is accomplished by recording it in a Donor's Book, awarding a letter of appreciation, noting the donation in the University's annual accounting reports, and sharing it on its website. At present, the University Library does not have a mechanism in place to actively encourage donations of valuable and rare books to the Library.

Indicator 7.12. Pencheva, Zhana. Donation and Donor Attributions in Books from the Collection of the Library of Southwest University "Neofit Rilski" // *Charity and Culture of Donation in Bulgaria. St. Cyril and Methodius*", 10-11 December 2018 Sofia: NBKM, 2019, pp. 261-268 ISBN - 978-954-523-165-0

The article summarizes the process of book donation during the Bulgarian Revival. Conclusions are drawn concerning the information on donors contained in the preserved attributions. For the first time, the attributions of four old printed books from the collection of the University Library of the Southwest University "Neofit Rilski" are presented. These are the liturgical books: "Little Clerk" (published in Bucharest in 1845), "Canon of the Prayers of John of Rila" (published in Constantinople in 1845), "Chasoslov" (published by the Kyiv-Pechorsk Lavra in 1883) and P.R. Slaveykov's "Gabrovsky School and its First Trustees" from 1866. The analysis of the notes give different information. From the note, we find that Slaveykov's book belonged to one of the school and community center trustees in Gabrovo in 1868 - Gencho Telegrafov. Of particular interest is the preserved prayer to the archangel Michael in the "Chasoslova", as well as the preserved rather primitive drawing.

Indicator 7.13. Pencheva, Zhana. Superstitions and treatments in Renaissance frescoes // *Folk crafts - past, present and future* Vol. XIII, Gabrovo: EM Etara, 2019, pp. 228-250. ISBN-9780619-00-1017-3

The article reveals a very widespread popular belief in magicians, fortune-tellers, enchantresses and witches during the period under review. This provoked an active struggle on the part of the Orthodox Church with verbal and visual images. The Rila Monastery became the centre of the struggle, with such celebrated scribes as Joseph Bradati, Neofit of Rila and others playing an active role. The struggle against the witches is included in three iconographic compositions: 'To the Medicine Woman for a Cure', 'The Miseries of the Soul' and 'Sinners in Hell'. The representatives of the Samokov school of painting developed and established the iconography of the composition "Going to the doctor for a cure" and it is permanently present in the frescoes of the narthexes and open galleries of the Orthodox churches in the Bulgarian lands since the 1840s. From the analysis of the visual works, it is clear that they were absorbed by a number of representatives of the Debar school of art and especially by the Minov family, who worked in the region under consideration. A different version of these new compositions was established by the later representatives of the Bansko School of Art. The author's contribution is the presentation of different interpretations of the scenes with the enchantresses, showing the nuances of the folk oral and written tradition, the rich imagination of the Bulgarian zoographers and the different European influences that are creatively reflected in the decorative decoration of parish and monastery temples.

Indicator 7.14. Pencheva, Zhana. The Miraculous Icons of Mother of God as a Resource for Religious Tourism in the Republic of Greece and the Republic of Bulgaria // *Cultural Heritage and cultural tourism in the cross-border region Bulgaria – Greece. Blagoevgrad: South-West University “Neofit Rilski”, 2019, p. 59-64 ISBN 978-954-00-0195-1*

The article analyzes two monasteries and their miraculous icons with the images of the Holy Mother of God and the Child. These are the Rozhensky Monastery "Rozhdestvo Bogorodichno" in Bulgaria and the "Ikosifinisa" Monastery in Greece. The two monasteries are the main integrating religious centers in the two regions. The two holy monasteries and their miraculous icons are presented - "St. Virgin Portaitisa (Gatekeeper) in the Rozhen Monastery and "St. Mother of God Ikosifinisa" in the monastery of the same name in Mount Pangei. The general moments in the appearance and veneration of the icons are analyzed: according to the preserved legends and traditions, both icons were drawn by the evangelist Luke and directly blessed by the Mother of God, they appeared with a strong light (purple in Greece - ikosiphinisa) and determined their own place in the temple. Their veneration is connected with the making of expensive arks and fittings of precious metals, expensive lamps burn in front of them, and a wall painting with the finding of the icon has been preserved in the Greek monastery. Both icons increase the sacredness of the holy abodes. The author comments on the strong connection between the miraculous icons and the conduct of the temple holidays with liturgical processions. From the information provided, it can be concluded that the Rozhen Monastery in the Republic of Bulgaria and the Ikosifinisa Monastery in the Republic of Greece are suitable monuments for the development of religious tourism and pilgrimage in the cross-border region between the Seres and Blagoevgrad regions.

Indicator 7.15. Pencheva, Zhana. The torments of sinners in the monumental painting of Southwestern Bulgaria // *Visual Studies*, 2020, №2, pp. 149-156, ISSN: 2535-101X

The article examines the scenes from "The Passion of Sinners" in the churches of Blagoevgrad region. "St. Elijah" in the village of Selishte, "St. Dimitar" in Palat, "Nativity of

the Virgin Mary" in Velyushchets and "St. St. Constantine and Helena" in the village of Krstiltsi. These temples were painted by the later representatives of the Bansko art school Mihalko Golev and Dimitar Sirlestov and their collaborators in the last decades of the 19th and the first decade of the 20th century. The author's contribution is the revelation of human sins visualized in the nave of the temple of extremely monumental proportions, which have an extremely strong emotional impact on ordinary Christians. The analysis reveals a kind of panorama of human sins and punishments that reflect both the development of Christian ethics and the state of contemporary social and spiritual life of society.

Indicator 7.16. Pencheva, Zhana. The Relations of the Rila Monastery with the Etropol Monastery during the Renaissance // *News of the Regional Historical Museum Gabrovo*, 2020, Vol. VII, pp. 23-32. ISSN-2367-783X

Based on 12 letters and the 1869 pandahus from the Rila Monastery Archives, the article traces the relationship between the monastery and the Etropole Monastery. The analysis of this correspondence unambiguously marks the close ties and contacts between the two monasteries since the late Middle Ages (XVI-XVII centuries). Traditional literary relations during the Renaissance developed and deepened with the opening and functioning of the metochos of the Rila Monastery in Etropole in the second half of the 18th century. The Rila Monastery enjoys an extremely high reputation as a place of pilgrimage and is preferred as a Bulgarian monastery by the population of Etropole. The presented documents show that in the 19th century the deep contacts and interaction between the two monasteries in the cultural-religious and educational field continued. Relations were extremely intense in 1852-1853, when the Bulgarians in Etropole tried to establish the Etropole Monastery "St. Trinity" under the direct jurisdiction of the Stavropegial Rila Monastery. The author's contribution is the analysis of these relationships based on the use of new documents. The actions taken were dictated by the defection of the brotherhood after the imposition of a Greek abbot and were connected with the beginning of the struggle for church independence. An active party in the relationship is the Etropole municipality with its authoritative representatives, which tries to preserve the Bulgarian character of the Etropole Monastery "St. Trinity." Archpriest Hilarion of Lovchan, who tries to keep his leading place in the spiritual life of the diocese, takes an extremely negative position. The monastery of Rila shows its passivity due to its commitment to the Patriarchate of Constantinople. Unlike the monastery leadership, some of the Rila taxidiots in the region (especially the cleric Polycarp) actively participated in the struggle of the Bulgarian people for ecclesiastical, educational and political independence. Their behavior is an indication of a change in the attitude of some of the clergy to the contemporary socio-political situation in the Bulgarian lands in the mid-nineteenth century.

Indicator 7.17. Pencheva, Zhana. The miraculous icons of the Mother of God and St. Ana as a Resource for Religious Tourism in Bulgaria and Romania // *News of Regional historical museum of Gabrovo*, 2020, Vol. VII, pp. 249-257. ISSN-2367-783X

The article focuses on research on the role of miraculous icons in monasteries as a place for religious tourism and pilgrimage in Bulgaria and Romania. Two monasteries and their shrines are proposed for religious tourism in the cross-border region between Bulgaria and Romania. The Troyan Monastery "Assumption of the Blessed Virgin Mary" and its icon "Our Lady of the Three Hands" in Bulgaria and the Bistritsa Monastery and its miraculous icon "St. Anna with the Virgin Mary" in Romania. The iconographic program, the attributes of the icons and their veneration are analyzed. The connection in traditional monastic culture between the miraculous icons and the temple feast, when God's grace is strongest and the pilgrims are most numerous, is emphasized. Canonically, the patronal feast includes an all-night vigil, a festal liturgy, liturgy with the miraculous icon, a water liturgy, a ritual sleepover

(overnight stay) on the eve of the patronal feast in the temple. An important aspect of contemporary practices of veneration in the Orthodox world is the development of so-called healing tourism. The miraculous icons convey an important social function and a number of believers associate them with overcoming incurable diseases, mental anguish, infertility in women. The deepening of knowledge and especially its promotion through advertising will help on the one hand to attract new groups of tourists and on the other hand to broaden the spiritual worldview of the Christian believer.

Indicator 7.18. Pencheva, Zhana. The Composition "Archangel Michael Takes the Rich Man's Soul" in the Iconographic Program of the Temples of Southwestern Bulgaria // *Visual Studies*, 2021, №2, pp. 55-61 ; Annexes - pp. 107-115, ISSN: 2535-101X

The article examines the composition Archangel Michael takes the soul of the rich in fifteen Orthodox temples from the territory of Southwest Bulgaria. The scenes were painted by representatives of various artistic centres mainly in the middle and second half of the 19th century. The analysis of the iconographic programme reveals the interest of the local artists in this subject and its place in the interior decoration. The author's main contribution is the presentation of the scene as a substitute for the monumental and complex composition "The Last Judgement" in the churches of the southernmost parts of Southwestern Bulgaria. Another contribution is the definition of the place of the subject in the iconographic program of the temple - in the nave of the north wall, next to the iconostasis. The imposing size of the archangel Michael, the devil with the purse and other details enhance the edifying element in the treatment of the scene.

Indicator 7.19. Pencheva, Zhana. The settlement ethnicity structure and the convents of the Rila Monastery (the example of Gabrovo and Nevrokop) // *The article is published in Bulgarian in Nasselenie Review*, Volume 36, Number 2, 2018, pp. 247-259 // *Nasselenie Review*, Vol. 39, № 2, 2021, p. 293-305, ISSN 0205-0617

The paper analyzes the impact ethnicity structure of on the process of refusal to accept monks of the Rila Monastery and the closure of its convents in the Bulgarian settlements. Two urban centers are under consideration – Gabrovo and Nevrokop, characterized by a different ethnicity structure. Gabrovo is a purely Bulgarian settlement and Nevrokop has a mixed population. The authoress analyzes the intensity of the processes and the influence of the different ethnic groups with their economic and political possibilities to achieve the desired results.

Indicator 7.20. Pencheva, Zhana. The Church "St. Atanasii" in Gorna Ribnitsa village, Blagoevgrad region and its didactic subjects // *Visual Studies*, 2022, № 2, pp. 153-160, Appendix pp. 205-210, ISSN: 2535-101X

This article analyses the eight didactic subjects depicted in the iconostasis' plinth panels, replacing the "Six-Day". These are: 'He who does not feast, the devil torments him', 'Abraham's hospitality', 'The witch who gives enchanted water', 'Those who go to the witch to heal them', 'That which is confessed', 'The angel of God who scale sin and chases the devil', 'Abraham's sacrifice' and 'The miller who steals from the flour'. The cycle of moral scenes comprises the following subjects: two of them are devoted to the wrong confession and the punishment of offenders, two others to the power of "magic water" and the healing by the sorceress, two are connected with the story of Abraham - "Abraham's hospitality" and his sacrifice, the punishment of the chieftain, and as an element of the composition "The Last Judgment" is "The Measure of Righteousness". The change of the place of didactic themes in the iconographic program of the temple is commented.

The author's contribution is to define a new place in the iconography of the temple for the moral subjects - on the plinths of the iconostasis. Another significant contribution is the discovery and analysis of a hitherto unknown arena in art historical research, that of healing with "sorcerer's water".

Indicator 7.21. Pencheva, Zhana. Perceptions and Beliefs about the Plague in the Central Balkan Mountains of the Renaissance // *News of the Kyustendil Historical Museum*, 2002, Vol. VI, pp. 107-113 ISSN - 0861-4342

The article analyses the constructed notions of plague in the Central Balkan Mountains region, as it has a different name in different settlements. For example, in Troyan it is known as "Dichkina disease" because the first infected were from this family. Various magical and rational practices of protection are analyzed, and often the population fled to the Rusalian settlements due to the fact that the samadivas protected them from this epidemic. Conclusions are drawn on the different attitudes towards the plague of the Bulgarian and Turkish populations. On the basis of the surviving documents and above all of the surviving secondary attributions in books, the spread of the disease in the eighteenth and nineteenth centuries - 1717, 1751 1774, 1790, 1811-1814, the "great plague" of 1831 and the "third plague" of 1836-1838 - is commented on. The ensuing panic is presented very faithfully by Tsani Gintshev: "People had become like mad and did not know what to do". The author, using extant statistical data, confirms the finding that plague epidemics changed the demographic composition of the population in the region and were part of the gradual depopulation of settlements. At the same time, part of the population is establishing new settlements in the semi-mountainous and mountainous areas of the district.

Indicator 7.22. Pencheva, Zhana. Christian folk motifs in the folklore of Troyan // *The cultural and historical heritage of the Troyan region*. T. 9. Folklore from Troyan region / Compiled by Totyu Totevski. Troyan: Museum of Folk Crafts and Applied Arts, 1996, pp. 138-150

The article reveals the Christian daily life of the population in Troyan through its prayers, supplications, oaths, etc. The time of year is determined by the holidays. The analysis of the folk songs of the region under study highlights extremely diverse Christian motifs, woven together with preserved old pagan layers. These are: underprivileged wages - most often socially disadvantaged orphans; Penalties of death at work on the feast of God; The place of the serpent in paganism and Christian doctrine; numerous motives defending Christian morality; prophetic dreams of death, especially dreamed against the Sabbath; mourning and lamenting the departed; the idea of the grave and "the other world" (Heaven); intercession of the dead for their loved ones in the "white world" (helping orphans); motives related to Turkishization of Bulgarian women, etc. The analysis of the motives forces the conclusion that a number of pagan and apocryphal layers through Christian religiosity penetrate into the folk culture and form an extremely interesting layer in it. The author's contribution is the revelation of the deep religiosity of the population in Troyan region.

Indicator 7.23. Pencheva, Zhana. Mythologizing the image of Levski in Troyan region // *News - Historical Museum - Lovech*, Vol. 3, 1998, pp. 169-176 ISSN - 1310-8700

The article analyzes the preserved legends in Troyan region in the construction of the image of Vasil Levski. In the folk imagination, two lines characteristic of Bulgarian culture take shape - image building through the Christian religion and through folklore. In the long period of development, the motifs of these historical legends are intertwined and often coexist. The folk legends reveal the image of the Apostle, mainly covering the two types that remained for a long period of time an ideal in Bulgarian society - the hero of folklore and the

saint-martyr of the Christian religion. As a conclusion we can summarize that in the image of Vasil Levski as the greatest son of Bulgaria the two views complement each other and create an idealized image. Another conclusion after the analysis of the folk legends is the lack of folk songs about the Apostle. Preserved traditions are predominantly related to men, although they are passed down by inheritance from women. The closedness of the secret organization, like a typical "closed male society," has an influence on this. The next conclusion is related to the influence of the preserved memoir literature (the book of M. Markovski) and historical documents. In the in-depth examination of some preserved traditions, analogies can be found in them, but others are the result only of the mythologizing of the image of Levski in the popular memory.

Indicator 7.24. Pencheva, Zhana. Magical practices during construction of Orthodox churches in Southwestern Bulgaria // *Yearbook of the Regional Ethnographic Museum - Plovdiv*. T. 8. Magic or belief in the supernatural. Plovdiv, 2023, pp. 137-148. ISSN – 1314-5509

The article examines the construction of temples in the village of Bistritsa, Blagoevgrad region. These are the churches "St. George", "St. John the Forerunner" and "St. Dimitar". What they have in common is their construction after the dreams of three prophetesses (clairvoyants) - Vakla, Dafina and Savena. They discovered the foundations of old buildings and were the organizers and main donors of the new churches. Through the prophetic dreams of Dafina (grandmother Dacha), the mechanism of this magical practice is revealed. It is the highest form of the supernatural abilities of clairvoyants. Baba Dacha had a dream when she was little that she should build a temple in a certain place in Dabova Mahala. Her life goes through a number of hardships, but she stubbornly follows her destiny and is the initiator and organizer of the construction of the temple and its decoration. The founder's portrait of grandmother Dacha is the only portrait of a clairvoyant preserved in Bulgarian territory. The image is a testament to the local community's respect for her merits. This activity of hers is also accepted by the representatives of the church, which is one of the peculiarities of the attitude towards witches and prophetesses in Bulgarian society. The analysis of the proposed materials leads to the conclusion that in the second half of the 19th century, alternative practices of religiosity were imposed in Bulgarian society. They are primarily related to the development of female religiosity.

Indicator 7.25. Pencheva, Zhana. Pilgrimage and Orthodox Temples in Southwestern Bulgaria // *Visual Studies*, 2023, № 2, with Annex (Under print), ISSN: 2535-101X

The article analyzes the preserved objects related to the pilgrimage to Jerusalem and the Holy Mount. The preserved stamped icons, the interpretations of the City of God and the Holy Mount in separate scenes, replicas of miraculous icons and ritual practices are examined. The preserved artefacts in the temples of Southwestern Bulgaria force the conclusion of mostly direct contacts with the monasteries of Mount Athos. They are conditioned by the territorial proximity and immediate interactions with representatives of the monasteries of Athos.

Indicator 10.1. Pencheva, Zhana. Co-authored with Valentin Kitanov and Bilyana Karadakova. Documents on the Bulgarian Revival: A study aid. Blagoevgrad: UI "Neofit Rilski", 2017. 284 pp. ISBN - 978-954-00-0155-5 - Chapter Four "Religious and Church Life", pp. 115-145.

The chapter presents documents related to the religious life of Bulgarians. A significant proportion of them were devoted to the construction of Christian temples in the

Ottoman Empire. The largest share of documents tracing the main moments of the struggle for church independence in its various phases. The following documents are the Sultan's firman on the establishment of the Bulgarian Exarchy and the structure of the church institution. Requests and results of the polls conducted under Article 10 of the decree are included.

Indicator 10.2. Pencheva, Zhana, Vasil Markov, Petya Kostadinova. Christian Temples of Southwestern Bulgaria: Collective Monograph. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press, 2021. 332 c. ISBN 978-954-00-0283-5 Introduction, Chapter I ("Architecture, Monumental Painting and Icon Painting in the Renaissance Orthodox Churches of Southwest Bulgaria - pp. 11-46) and Catalogue - pp. 97-320.

Chapter I "Architecture, Monumental Painting and Icon Painting in the Renaissance Orthodox Churches of Southwestern Bulgaria" - pp. 11-46.

In the first chapter, based on the material from the 98 churches studied in the field and in a broad cultural-historical perspective, she analyzed the architecture, monumental painting and iconography of the Renaissance Orthodox churches in Southwestern Bulgaria. The chronological range is from the preserved monuments of the 13th-14th centuries to the second decade of the 20th century, with an emphasis on the monuments of the Bulgarian Revival (18th-19th centuries). The main contribution of the author is the retrospective presentation, analysis and summary of the architecture, frescoes and icons preserved in the Orthodox churches of the region.

The analysis of the proposed monuments shows the imposition of the three-aisled pseudo-basilicas as the main architectural type in the region of Southwestern Bulgaria. Another finding in the review of construction is that most of the temples were built by the middle of the 19th century. In the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century, the interior decoration of churches took place. The type of temple influences the iconographic scheme of the monumental painting, including the didactic murals in certain places.

After the analysis of the historical development of monumental painting in the region of Southwestern Bulgaria several conclusions can be drawn. The Orthodox churches that I have studied in the field show that in the region under consideration mainly representatives of several artistic circles work: the Debar school of art in the person of the Makriev brothers and the painters who settled in the village of Karaköy; the teams of the late representatives of the Bansko art school - Mihalko Golev and Dimitar Sirlestov with a solid artistic production; the Mělník image painters, who developed a flamboyant decorative style. The main contribution of the author is that during the field research new monuments (the frescoes in the churches in the villages of Bogoroditsa, Zheleznitsa, Velyushchets, Troskov Monastery, etc.) and artists (the brothers Anton and Atanas) were added to the church art in the Nevrokop diocese. Some of the individual monuments are attached to well-known schools - the frescoes in the villages of Velyushchets, Zheleznitsa and the Troskov Monastery "St. archangel Michael" at the Bansko Art School. The author's contribution is the tracing of the imposition of new subjects in the iconographic program of our temples. A major trend of late Bulgarian Renaissance art was the imposition of numerous murals of a moral and didactic character.

Providing icons for the temples enables the development of art schools. The author's contribution is the analysis of the iconographic wealth in the south-western Bulgarian lands. It shows that representatives of different art schools work in the region. The widest share among them are the Bansko and Melnik icon painters. Church boards have also approached representatives of other art centres for commissions, but their works are considerably more limited in number. Research in southwestern Bulgaria confirms the facts about the loss of a number of valuable icons in the time between the publication of the Encyclopedia Pirin Region (1995 and 1996) and the current field research.

The analysis of the development of architecture, monumental painting, icon painting and wood carving leads to the conclusion that several main centres with their own specificity were created: Bansko, Melnik and the Debar group settled in the village of Karaköy. The ecclesiastical art studied marks a sustained activity and exceptional productivity characteristic of the nineteenth and first decades of the twentieth century. The art centres continued to develop church art with a distinct Renaissance aesthetic. The field research expanded the map of religious art by including new churches with monumental painting, icon painting, painted iconostasi

Catalogue - p.97-320

The main contribution of the author is the study, cataloguing and popularization of unknown and little known for science monuments from the territory of Blagoevgrad region and in the diocese of Nevrokop diocese. This is the result of the field research of the author's team under the National Scientific Programme "Cultural and Historical Heritage, National Memory and Social Development" (KINNPOR) of the Ministry of Education and Science. The Catalogue presents 69 Christian churches, three of them are located in Rozhen, Chirilov and Troskov monasteries, and the rest are parish churches. The Catalogue presents an impressive number of colour specimens -374, revealing the richness of the monuments presented. The churches are presented in the Catalogue in alphabetical order by the names of their patrons, which enriched the picture of Christian art in Southwestern Bulgaria. Selected are mainly temples from the Renaissance, which are representative of Orthodox art in the region. In elaborating the texts, the author chronologically examines the site of the church, the construction of the temple with the architecture and the interior - monumental painting, icon painting, carving.